

Rezek

ARISTOTELEŠ

ETIKA NÍKOMAC

ETIKA NÍKOMACHOVA

Rezek

PRAHA 1996

KNIHA PRVNÍ

PŘEDMĚT A POVAHA ETIKY. BLAŽENOST. ROZTRÍDĚNÍ ČTNOSTÍ

1. Stupnice účelů. Nejvyšší dobro

Každé umění a každá věda, podobně i praktické jed- 1094
nání a záměr směřuje, jak se zdá, k nějakému dobru; pro-
to bylo správně vyjádřeno, že dobro jest to, k čemu všech-
no směřuje. Zdá se však, že jest jakýsi rozdíl v účelech;
neboť účelem jsou jednak činnosti samy, jednak vedle
nich i nějaká díla. Kde pak jsou nějaké účely vedle jed- 5
nání, tam jsou přirozeně díla lepší než činnosti.

Poněvadž jest mnoho různých činností, umění a věd,
jest také mnoho účelů a cílů; cílem lékařství jest zajisté
zdraví, loďařství loď, vojevůdcovství vítězství, hospodář- 10
ství bohatství. Avšak i všechny takové činnosti jsou
podřízeny jedné nějaké schopnosti, jako zhotovování uzd
a všech jiných jezdeckých postrojů jest podřízeno jez-
deckví; toto pak a celá válečná činnost jest podřízena
vojevůdcovství, a tak týmž způsobem jiné činnosti jsou 15
podřízeny jiným. Ve všech však účely nadřizených i za-
sluhují přednosti před těmi podřizenými. Neboť pro ony
si žádáme i těchto. Není v tom však žádného rozdílu, zda

činnosti samy jsou účelem konání, či vedle nich ještě něco jiného, jak tomu jest v uvedených oborech.

Jestliže tedy jest nějaký cíl našich úkolů, jež chceme pro něj sám a ostatní věci pro něj, a ne všeho si žádáme pro něco jiného – neboť tak bychom postupovali do nekonečna* | a každé žádání by bylo prázdno a marné –, jest 20 zjevno, že toto bude dobro a nejvyšší dobro. Zdaž tedy i pro život poznání jeho nemá velkou důležitost a zdaž jako střelci, kteří mají jistý cíl, nedosáhneme spíše toho, 25 čeho jest potřebí? Je-li však | tomu tak, musíme se pokusiti alespoň v obryse vystihnouti,* co toto dobro jest dle své podstaty a ke které nauce neb schopnosti náleží.

Náleží patrně k nauce nejváženější a nejvyšší. Takovou se pak jeví nauka politická; neboť tato určuje, které 1094^b nauky mají býti v obcích | a kterým každý jednotlivce se má učiti a pokud. Vidíme, že jsou jí podřízeny i schopnosti, kterých si nejvíce vážíme, jako vojevůdcovství, hospodářství a řemeslnictví. Poněvadž tedy nauka politická 5 užívá ostatních praktických nauk | a ještě ustanovuje, co máme konati a čeho se varovati, zajisté účel její zahrnuje v sobě účely nauk ostatních, takže toto asi je vlastní lidské dobro. Neboť i jestliže toto jest i pro jednotlivce i pro obec totéž, přece je patrně dobro obce něco většího a dokonalejšího, i když jde o jeho nabytí, i když o jeho 10 zachování; vždyť milé jest dosáhnouti dobra i pro | jednotlivce, krásnější však a ve větší míře božské dosíci ho pro národ a obec. K tomu směřuje právě tato nauka, jež jest jakýsi druh nauky o obci.*

Tato slova by stačila, kdyby se tím věc osvětlila alespoň podle dané látky. Neboť nelze vyhledávati stejné přesnosti ve všech oborech rozumových, zrovna jako to není možné v pracích řemeslných. Avšak krásně a spravedlivé 15 věci, | o nichž zkoumá politická nauka, obsahují tolik

rozdílu a nejistot, že se zdá, že se zakládají jedině na zákonu, ale ne na přirozenosti. Zrovna taková nejistota jest i ve věcech dobrých, protože mnoha lidem vzchází z nich škody; vždyť již leckterý člověk vzal za své pro bohatství, jiní zase pro svou vznětlivost. Musíme se tedy 20 tam, | kde se mluví o takových věcech a kde se z takových věcí činí závěry, spokojiti s tím, že pravdu vyjádříme jen zhruba v obryse. Rovněž tam, kde se mluví o věcech, které se berou jen celkem, a z takových věcí se činí 25 závěry, sestrojíme ty závěry také takové. Týmž způsobem jest třeba přijímati každý jednotlivý výrok; neboť vzdělanci přísluší hledati v každém | oboru pouze tolik přesnosti, kolik povaha věci připouští; jest to tak, jako 30 přisvědčovati matematikovi, který by mluvil pro řečnický účinek, a žádati přesných důkazů po řečníkovi.

Každý člověk soudí správně o tom, co ví, a toho jest dobrým soudcem. O | jednotlivé věci tedy nejlépe soudí 1095^a vzdělaný odborník, obecně pak nejlépe soudí ten, kdo jest vzdělán ve všem. Proto se mladík nehodí za posluchače o nauce politické; nemá totiž ještě zkušenosti v životních činnostech; avšak úvahy od nich vycházejí a jich se týkají. Kromě toho, podléhaje ještě dojmům, | bude 5 poslouchati nadarmo a bez prospěchu, ježto účelem není pouhé vědění, nýbrž činnost. A není žádného rozdílu mezi člověkem mladým věkem a člověkem, který jest nezralý povahou; neboť nedostatek u něho nezáleží v čase, nýbrž v tom, že žije podle dojmů a honí se za vším. Takovým lidem jest zajisté vědění neprospěšné právě tak, jako 10 neprospívá lidem nezdrženlivým; | těm však, kteří své žádosti zařizují podle úsudku rozumu a dle toho jednají, vědění o těchto věcech bude asi velmi prospěšné.

2. Nejvyšším dobrem je blaženost

Tolik budiž úvodem poznamenáno i o posluchači, i o tom, jak si tu třeba počínati, i o tom, jaký úkol si vytyčujeme; ježto každé vědění a záměrná | volba touží po nějakém dobru, promluvme opět o podstatě účelu, k němuž dle našeho soudu směřuje nauka politická, a které dobro ze všech vykonatelných dober* jest nejvyšší. Těměř většina lidí se shoduje ve jméně, jež mu dávají; i obecné množství i vzdělanci totiž nazývají je blažeností a myslí, že býti blažen jest totéž, jako dobře žíti, dobře jednati | a dobře se míti.* Avšak v odpovědi na otázku, co jest blaženost, jaká jest její podstata, jsou v nesnázích a nestejně se o tom vyjadřuje obecné množství a mužové moudří. Neboť jedni jmenují něco zřejmého a zjevného, například rozkoš nebo bohatství nebo čest, druzi zase něco jiného, ba často i tentýž člověk uvádí pokaždě něco jiného – je-li nemocen, jmenuje zdraví, je-li chud, | bohatství –, ti však, kteří jsou si vědomi nevědomosti, obdivují se lidem, kteří povídají cosi velkého a něco, co přesahuje jejich chápavost. Někteří lidé se pak domnívají, že mimo tato mnohá dobra jest nějaké jiné dobro o sobě,* které jest i všem oněm příčinou, že jsou dobrá.

Bylo by snad zbytečně vyšetřovati všechna tato mínění, postačí, přihlédneme-li pouze k těm, která jsou nejvíce | rozšířena anebo se zdají míti nějaký důvod.

Nezapomínejme, že jest rozdíl mezi úvahou, která vychází od počátků, a úvahou, která k počátkům vede. Správně již Platón byl v nejistotě a zkoumal, zda cesta vychází od počátků,* či k počátkům vede, zrovna tak jako | v závodisti dráha vede od soudců k cíli, anebo nazpět. Musíme tedy počítati od toho, co jest známé, a to jest dvojí: něco

jest známé jednak nám, jednak jest známé prostě.* My tudíž musíme asi počítati od toho, co nám jest známé. Proto jest třeba, aby si v mravech krásně vedl ten, kdo chce s dostatečným prospěchem poslouchati | o věcech krásných a spravedlivých a vůbec o politických. Neboť počátkem jest skutečnost; a bude-li tato dostatečně vysvítati, nikterak již nebude potřebi důvodů. Takový člověk počátky buď má, anebo je snadno pochopí. Ten však, komu se ničeho z obou nedostává, poslyš slova Hésiodova:

*Nejlepší jistě je ten, kdo myslí svou dovede chápat,
co může přijíti potom a na konec dopadnout lépe.
Výhorný také je ten, kdo radám uvěří správným.
Kdo nemá rozumu sám,
ni druhého poslechnout nechce,
dobrou se řídití radou – je bez ceny takový člověk.*

3. Různé názory o blaženosti

Nyní promluvme o tom, od čeho jsme se odchýlili. | Množství a nevzdělanci se nebezdůvodně domnívají, vycházejíce myslím ze života, že dobro a blaženost jest v rozkoši, proto si také libují v životě požívačném. Neboť jsou tři nejvíce vynikající způsoby života: ten, o němž jsme se právě zmínili, potom politický a třetí rozjímavý.* Obecné množství se tudíž | jeví docela otrockým, poněvadž volí život dobytčat;* a toto dochází povšimnutí, ježto mnozí mezi mocnými strádají podobnými naruživostmi jako Sardanapallos.

Vzdělanci pak a lidé prakticky činní volí čest; neboť to jest snad účel života politického. Jeví se však příliš povrchním pro to, co hledáme; neboť se zdá, že | čest

- jest více v lidech poctívajících než v člověku poctěném, tušíme však, že dobro jest něco člověku vlastního a neodňatelného. Dále myslím touží po cti, aby sebe sami přesvědčili, že jsou dobří; vynasnažují se totiž, aby byli ctní od rozvážných lidí a od těch, u nichž jsou známí, a to pro ctnost; zjevno tudíž, že podle nich alespoň | jest ctnost něco lepšího než čest. Snadno, ba i spíše by se tedy člověk domníval, že v ní jest účel života politického. Jeví se však i tato méně dokonalou; neboť jest možno, aby člověk mající ctnost život prospal anebo jej strávil v nečinnosti, | a nadto, aby strádal největšími zly a nehodami; toho však, kdo tak žije, nikdo asi nebude pokládati za blaženého, leč že by jen trval na své větě. Ale dosti o těchto věcech; neboť o nich bylo sdostatek promluveno ve spisech enkyklických.*
- 5 Třetí pak jest život rozjímavý, k němuž | přihlédneme později. Naproti tomu život výdělečný jest jaksi násilný a jest zjevno, že bohatství není tím hledaným dobrem; jest totiž užitečné a pro něco jiného. Proto se asi spíše rozhodneme pro účely dříve uvedené; neboť v nich nalézáme libost pro ně samy. Ale ani ony jimi patrně nejsou, 10 ač jest pro ně | nahromaděno mnoho důvodů.

4. Platónův názor

- Toho tedy zanechejme: lépe snad bude přihlédnouti k všeobecnému pojmu a zkoumati, jak se o něm mluví, ač takové hledání se stává nepříjemným, poněvadž přátelé zavedli ideje.* Slušno však a nutno pro záchranu 15 | pravdy vyvrátiti i své vlastní učení, a to zvláště těm, kteří jsou filosofové, neboť i když jest obojí milé, jest mravní povinností více ctíti pravdu.*

Nuže ti, kteří to mínění pronesli, nevytvořili idejí tam, kde mluvili o výrazech „dřívější“ a „pozdější“, proto ani nesestrojili ideje čísel; o dobru se pak mluví i při | jsoucnosti i při jakosti i při vztahu; to, co jest o sobě i podstaty, jest přirozeně dřívější než to, co jest vztažné; toto se totiž podobá výhonku a nahodilosti u jsoucna, takže u nich asi nebude společné ideje.

Dále, poněvadž se o dobru mluví tolikým způsobem, jako o jsoucnu* – mluví se totiž o něm i při jsoucnosti, například Bůh a | rozum, i při jakosti, například ctnost, i při kolikosti, například míra, i při vztahu, například užitečnost, i při čase, například vhodná doba, i při místě, například útulek a podobně –, jest zřejmo, že dobro nebude něčím společným, všeobecným a jedním;* nemluvílo by se totiž o něm ve všech přísudcích, nýbrž pouze v jednom.

Ježto dále o obsahu jedné ideje | jest také jedno vědění, bylo by i jedno jakési vědění o všech dobrech; zatím však jsou vědění mnohá i o obsahu jednoho přísudku, například o vhodné době ve válce vojevůdcovství, v nemoci lékařství, o pravé míře ve výživě lékařství, v úsilných cvicích tělocvik.*

Budeme pak také | na rozpacích, co vlastně míní tím „každé o sobě“, když přece v | „člověku o sobě“ a v „člověku“ jest jeden a týž pojem, totiž pojem člověka. Neboť pokud jest to „člověk“, nebudou se oba pojmy lišiti; je-li tomu tak, tedy ani pokud jest dobro. Ale ani tím, že by něco bylo věčné, nebude dobrem ve větší míře, ježto ani bělost dlouhověká není bělejší než bělost | jednodenní.

Zdá se, že přesvědčivěji o tom mluví pythagorovci,* kladouce „jedno“ v souřadí dober; těch se přidržoval také Speusippos.*

Ale o tom buď řeč jinde; proti tomu však, co jsme řekli, činí se nějaká námitka, že prý nebyla řeč o veškerém

10 dobru, | mluveno prý však o jednom jeho druhu, jež o sobě bývá žádáno a milováno, to však, co je působí nebo nějak ochraňuje nebo zabraňuje protivám, právě jen proto se tak jmenuje, a tedy jiným způsobem. Zřejmo tedy, že se o dobrech mluví v dvojím významu, jednak se mluví
 15 o dobrech o sobě, jednak o jiných pro ně. Oddělme | tudíž dobra o sobě od dober užitečných a uvažme, zda se o nich mluví podle jedné ideje. Která dobra budeme asi pokládati za dobra o sobě? Zda ta, která i sama pro sebe bývají žádána, například rozumně mysliti a viděti a některé rozkoše a pocty? Neboť i kdybychom o tato usilovali pro něco jiného, přece bychom je pokládali za dobra
 20 o sobě. Či to není | nic jiného mimo ideu dobra? Potom však bude bezobsažný její druhový pojem. Jsou-li však i tyto druhy mezi dobry o sobě, bude zapotřebí, aby se pojem dobra v nich všech jevil tentýž, jako v sněhu a v olovné běli pojem bělosti. Ale čest, rozumnost a rozkoš mají různé a odlišné pojmy potud, | pokud jsou dobra. Tudíž dobro není něco společného podle jedné ideje.

Nuže, jak se tedy o dobru mluví? Nepodobá se totiž alespoň věcem stejnojmenným náhodou. Ale snad se o něm mluví podle toho, že jest od jednoho nebo že všechno k jednomu směřuje, či spíše podle obdoby? Jako totiž
 30 v těle zrak, v duši rozum¹ a jiné v jiném. | Ale snad toho nyní musíme zanechat; neboť přesně to vyšetřiti náleží spíše jinému odvětví filosofie;² zrovna tak i vyšetření o ideji.

Neboť i kdyby bylo jedno nějaké dobro, jež by se přisuzovalo společně jednotlivým dobrům, nebo bylo odlišné a samo o sobě a pro sebe, jest zřejmo, že by je člověk svým jednáním ani nemohl uskutečniti, ani je získati;
 35 a přece právě takové dobro | hledáme. Snad se nám však
 1097^a bude zdáti lepším poznati ideu dobra | právě vzhledem

k dobrům získatelným a jednáním uskutečnitelným; neboť budeme-li ji míti před očima jako vzor, spíše také budeme věděti, co jest pro nás dobré, a budeme-li to věděti, dosáhneme toho. Ten důvod sice má do sebe jistou přesvědčivost, ale zdá se, že věcně nesouhlasí s naukami; | všechny totiž směřují k nějakému dobru a vyhledávající, čeho jest k tomu potřebí, pomíjejí jeho poznání. A přece není rozumné, aby všichni odborníci takové pomůcky neznali a jí ani nevyhledávali. Jest také záhadno, co prospěje tkalci nebo tesaři v jeho řemesle, bude-li
 10 znáti dobro o sobě, | anebo jak bude lepším lékařem
 a lepším vojevůdcem ten, kdo uzřel ideu samu. Jest přece zjevno, že ani lékař takto nehledí ke zdraví vůbec, nýbrž že hledí ke zdraví člověka, či spíše ke zdraví tohoto určitého člověka; neboť léčí jednotlivce.

5. Názor Aristotelův

O tom tudíž tolik buď řečeno; | vraťme se však opět
 k hledanému dobru, co asi jest. Jeví se totiž býti jiným
 v každé činnosti a v umění; jiné jest v lékařství a ve vojevůdcovství a podobně v ostatních odborných činnostech. Které tedy jest dobro každé z nich? Nebo pro co se vše ostatní koná? Tím jest v lékařství zdraví, ve vojevůdcovství | vítězství, v každé činnosti však a záměru
 20 účel a cíl; neboť pro něj všichni konají to ostatní. A tak je-li nějaký cíl všeho, co máme konati, ten bude tím uskutečnitelným dobrem, je-li jich více, tyto. Rozprava tudíž jinou cestou dospěla k témuž výsledku. | Musíme se však
 25 pokusiti věc ještě více objasniti.

Poněvadž, jak se zdá, jest účelů více, a z těchto si některých žádáme pro jiné, například bohatství, pištaly

a vůbec nástroje, jest zjevno, že nejsou všechny dokonalé; nejvyšší dobro se však jeví něčím dokonalým. Jestliže tedy jen jedno jest dokonalé, toto jest, co hledáme, | pakli více, tak nejdokonalejší z nich. Dokonalejším pak než účel pro něco jiného nazýváme účel žádaný o sobě, který nikdy není žádan pro něco jiného, jako věci žádané i o sobě i pro to jiné; a tak prostě dokonalé jest to, co jest cílem úsilí o sobě a nikdy pro něco jiného. Takovým cílem jest především blaženost; | té si žádáme vždy pro ni samu a nikdy pro něco jiného, cti však, slasti a rozumu a veškeré přednosti si žádáme sice i pro ně samy – neboť i kdyby z nich jinak nic nevyplývalo, žádali bychom si jich –, ale také pro blaženost, | domnívajíce se, že jimi budeme blaženi. Blaženosti si však nikdo nežádá pro ony, ani vůbec pro něco jiného.

Zdá se pak, že totéž vyplývá i ze soběstačnosti; neboť dokonalé dobro dostačuje samo sobě. Tím však nemínilme, že něco jest soběstačné jen pro jednoho člověka, který žije život samotářský, nýbrž i pro rodiče, | děti a ženu a vůbec pro přátele a občany, poněvadž člověk jest přirozeně určen pro život v obci. Ovšem jest nutno položit i přitom jistou mez; neboť budeme-li to rozšiřovati na rodiče, potomky a přátele přátel, půjdeme do nekonečna. Ale o tom jest třeba pojednati později; za soběstačné pokládáme to, co samo | o sobě činí život žádoucím a ničeho nepostrádajícím; domníváme se pak, že takovým dobrem jest blaženost, která, nesečtena, jest nejžádoucnější ze všech věcí. Sečtena byla by zjevně ještě žádoucnější i s nejmenším dobrem; neboť nadbytkem dober se stává to, co jest přidáno, a větší z dober jest vždy žádoucnější. | Jeví se tudíž blaženost něčím dokonalým a něčím soběstačným, poněvadž jest cílem všeho konání.

6. Výměr blaženosti

Nuže, jest snad souhlasně dokázáno, že blaženost jest nazývati nejvyšším dobrem, jest však potřebi ještě jasnějšího výkladu o tom, co jest.

To se může státi nejspíše tím, že uvážíme, jaký jest úkol | člověka. Jako totiž u pištce, sochaře a u každého umělce a vůbec u všech lidí, kteří mají nějaký úkol a činnost, dobro a blaho jest ve vykonaném díle, tak i u člověka, jestliže vskutku má nějaký úkol. Zdaž tesař a švec mají svůj určitý úkol a činnost, člověk však jako člověk | nikoli, ale je zrozen k nečinnosti? Či jako oko, ruka a noha a vůbec každý úd má nějaký úkol, tak i u člověka budeme předpokládati vedle všech těchto ještě nějaký určitý úkol? Který to tedy asi bude? Život zajisté má člověk společný s rostlinami, my však hledáme to, co jest vlastní člověku. | Musíme tudíž rozlišovati život výživný a rostivý. Druhý snad jest život smyslový, avšak i tento jest zřejmě společný koni, volu a každému živému tvorovi. A tak u rozumné bytosti zbývá jakýsi život činný; ta pak jednak poslouchá rozumového důvodu, jednak má rozum | a myslí. Poněvadž se však o činném životě mluví v dvojím významu, musíme předpokládati život se zřením k činnosti skutečné; neboť tato se všeobecně uznává za vyšší.

Jestliže tedy úkolem člověka jest skutečná činnost duše ve shodě s rozumem anebo nikoli bez rozumu, výkon pak kteréhokoli člověka nazýváme dle rodu totožným s výkonem zdatného člověka, jako například kitharisty vůbec a | kitharisty zdatného, což prostě platí ve všem, ježto k výkonu vůbec se přikládá nadbytek z hlediska zdatnosti – kitharistovi totiž náleží hráti, avšak zdatnému kitha-

ristovi hráti dobře –, i je-li tomu tak a za výkon člověka klademe jakýsi život, a to skutečnou činnost duše a jednání ve shodě s rozumem, u zdatného pak muže vše to způsobem dobrým a i krásným, neboť každý výkon se 15 dobře dokonává podle vlastní zdatnosti, potom patrně lidským dobrem se stává činnost duše z hlediska zdatnosti, a je-li zdatností více, tedy z hlediska nejlepší a nejdokonalější. Dále, v životě úplném.* Neboť jedna vlaštovka jara nedělá, ani jeden den; tak ani šťastným a blaženým 20 člověkem nečiní i jeden den, ani krátký čas.

7. Povaha mravních zásad

Dobro tedy budiž takto naznačeno – jest totiž nutno pojem nejprve v obryse načrtnouti a pak později podrobně provést –; zdá se, že každý člověk dovede pokračovati v tom a rozdělení to, co bylo v obryse správně naznačeno, a že čas jest při tom dobrým vynálezcem a spolupracovníkem, odkud také i povstaly přídatky v uměních; každý zajisté dovede doplniti to, čeho se ještě nedostává. 25

Jest však třeba pamatovati na to, co bylo výše řečeno, a nevyhledávati přesnosti ve všem stejně, nýbrž v každém oboru podle látky a tolik, kolik jest vlastní tomu oboru. Zajisté tesař a geometr i různě vyhledávají pravého úhlu; první totiž tolik, kolik jest užitečný k výkonům, druhý však, co jest a jaký jest; neboť jest zkoumatelem pravdy. Týmž způsobem jest si počínati i v ostatních oborech, aby nebylo více přídatků než hlavního díla.* 30

1098^b Nesmíme také žádati i příčiny ve všem stejně,* nýbrž v něčem stačí správně ukázati skutečnost, jako například i o počátcích; skutečnost jest první a počátek; počátky se poznávají jednak návodem, jednak postřehem, jednak

jakýmsi zvykem,* a jiné jinak. Jest i třeba se pokusiti jíti 5 za nimi cestou, která jim přirozeně odpovídá, a vynasnažiti se, aby byly správně vymezeny. Neboť mají velký význam pro důsledky. Zdá se totiž, že počátek jest více než půle celku a mnoho z toho, co hledáme, jest jím objasněno.*

8. Rozdělení dober

Jest tedy nutno o něm uvažovati nejen dle závěru i a dle částí výměru,* nýbrž i dle toho, co se o něm říká. 10 Neboť s pravdou souhlasí všechna skutečnost, s omylem si pravda brzy odporuje.

Jsou-li tedy dobra rozdělena do tří skupin a jedna z nich se nazývají dobry zevnějšími, jiná duševními a tělesnými, tak duševní dobra nazýváme nejvyššími i a nejvíce 15 dobrými. Jednání pak a duševní činnosti klademe do duše. I jest to asi správně řečeno, alespoň dle tohoto starobylého mínění a souhlasně uznávaného muži, kteří se zabývají filosofií. Správně také dle toho, že nějaká praktická jednání a skutečné činnosti jsou zvány účely; proto zajisté jest účel ve skupině dober duševních i a nikoli 20 dober zevnějších. S výměrem pak souhlasí i to, že blažený člověk dobře žije a dobře jedná; říká se totiž téměř obecně, že blaženost jest dobré žití a dobré jednání.

9. Bližší odůvodnění pojmu blaženosti

Také se zdá, že všechno, co se dosud v blaženosti hledalo, jest obsaženo v tom, co jsme řekli. Jedněm jest totiž ctností, druhým rozumností, jiným moudrostí,

- 25 | jedněm zase tímto nebo něčím z toho všeho ve spojení se slastí anebo nikoli bez slasti;’ druzí přibírají také zevnější blahobyť. Z těchto mínění jedna vyslovuje mnoho starých mužů, druhá jen málokteří, ale mužové vynikající; i jest důvodno, že žádný z nich se nemýlí ve všem, nýbrž že alespoň v jednotlivostech anebo i ve většině jich má pravdu.
- 30 S těmi tedy, kteří míní, že blaženost jest ctnost nebo nějaká stránka ctnosti, náš výměr souhlasí; neboť k ní náleží přiměřená činnost z hlediska zdatnosti. Ale jest nemalý rozdíl v tom, klademe-li nejvyšší dobro v pouhý majetek, nebo užívání, v pouhý stav, nebo ve skutečnou
- 1099^a činnost. Neboť tam, kde jest pouze stav, jest možno, | že tento nic dobrého skutečně nevykoná, například u spícího člověka, anebo nějak jinak nečinného, u skutečné činnosti jest to však nemožno; neboť bude jednat z nutnosti a dobře jednat. Jako při olympijských hrách nebývají
- 5 věnčení muži nejkrásnější a nejsilnější, nýbrž | ti, kteří se účastní závodění – z těch zajisté někteří vítězí –, tak se toho, co jest v životě krásné a dobré, stanou účastnými ti, kteří správně jednají. Také jejich život o sobě jest pak příjemný. Neboť radovati se náleží k jevům duševním, každému pak jest příjemné to, čeho se nazývá milovníkem, například kůň milovníku koní, divadlo | milovníku divadla; týmž způsobem také špravedlnost milovníku špravedlnosti a vůbec to, co jest ctnostné, milovníku ctnosti. U množství se slasti navzájem potírají, poněvadž jimi přirozeně nejsou, kdežto milovníkům krásna jest libé to, co jest libé přirozeně. A tuto vlastnost mají
- 10 ctnostná jednání, takže i jim jsou libá i | sama sobě. Jejich život tedy nikterak nepotřebuje slasti jako nějakého přívěsku, nýbrž má slast v sobě. Podle toho, co jsme řekli, zajisté ani není dobrý ten, kdo se neraduje z krásného

jednání; neboť nikdo asi nenazve spravedlivým toho, kdo se neraduje ze špravedlivého jednání, ani nenazve štedrým toho, kdo se neraduje ze | štedrých skutků, a podobně i v ostatním. Je-li tomu tak, bude asi ctnostné jednání slastné samo o sobě. Ale také dobré a krásné, a obojím z toho v míře největší, ačli o nich správně soudí ctnostný člověk; a soudí, jak jsme řekli. Nejlepší tedy, nejkrásnější a nejslastnější jest | blaženost, a nedá se to od sebe oddělití podle nápisu délského:’

*Nejkrásnější jest špravedlnost, nejlepší zdraví;
nejslastnější však to, dosíci, co kdo má rád.*

Všechno to jest zajisté v nejlepších skutečných činnostech, těmito | pak, anebo jednou nejlepší z nich dle našeho tvrzení jest blaženost.

Zároveň jest zjevno, že potřebuje také zevnějších dober, jak jsme řekli; jest totiž nemožno nebo nesnadno, aby jednal krásně ten, kdo nemá nutných prostředků. Vždyť mnoho věcí se koná | s pomocí přátel, bohatství a politické moci jako s pomocí nástroje; nedostatek některých dober docela kalí štěstí, například nedostatek urozenosti, plodnosti a krásy; neboť není zcela blažen ten, kdo jest ohyzdný, nízkého původu, osamělý nebo bezdětný, | a ještě snad méně, má-li někdo nezdárné děti nebo špatné přátele, anebo, ač byli dobří, zemřeli. Jak jsme tedy řekli, podobá se, že potřebuje i takové vnější pohody; proto někteří do jedné řady s blažeností kladou zdar, jako druzí ctnost.

10. *Blaženost je v činnosti*

Proto také vzniká obtížná otázka, zda se lze blaženosti naučiti nebo ji navyknouti anebo | nějak jinak ji cvikem nabýti, či přichází-li nějakým božským údělem nebo náhodou.

Je-li ještě něco jiného, čeho se lidem dostává jako daru od bohů, jest rozumné mysliti, že také blaženost jest božím darem, a to tím spíše, čím z lidských dober jest nejhodnotnější.

Ale snad bude prospěšnější pojednati o té otázce v jiné úvaze, přece však jest zjevno, | že blaženost náleží k tomu, co má nejvíce božskou podstatu, i kdyby bohy nebyla sesílána, nýbrž se jí nabývalo ctností a nějakým učením nebo cvikem; neboť, jak se zdá, závodní cena ctnosti a účel jest i něčím božským i blaženým. Bude však i mnoha lidem společná; neboť jest možno, aby se jí nějakým učením | a péčí dostalo všem lidem, kteří pro ctnost nejsou otupělí. Jestliže však jest lépe býti tak blažen než náhodou, musíme uznati, že se věc tak opravdu má, když to, co jest od přirozenosti, jest uspořádáno tak, aby bylo co nejkrásnější, a podobně jest tomu i u toho, co pochází z umění, a z každé příčiny, a nejvíce u toho, co pochází z příčiny nejlepší. Bylo by však nad míru pochybné připisovati náhodě to, co jest největší a nejkrásnější.

I z výměru jest jasno, co hledáme; jmenována tu jakási skutečná činnost duše z hlediska zdatnosti. Z ostatních dober pak jedna jsou s tím nutně spojena, druhá přirozeně jako nástroje jsou součinná a užitečná. To asi souhlasí s tím, co jsme řekli na začátku: za nejlepší totiž | jsme tam stanovili cíl nauky politické, ta pak nejvíce pečuje

o to, aby občany učinila nějakými, a to dobrými a schopnými krásných výkonů.

Jest tedy zřejmo, že ani osla, ani koně, ani jiné zvíře nenazýváme blaženými; neboť žádné | z nich nemůže býti účastno takové činnosti. Z téže příčiny ani dítě není blažené; neboť pro mládí není ještě schopno takových výkonů; a děti, které tak bývají nazývány, jsou nazývány blaženými pro naději. Jak jsme totiž řekli, jest potřebí i dokonalé ctnosti | i dokonalého života. Neboť v životě se děje mnoho změn a všelijaké náhody a ve stáří i nejšťastnější člověk může býti postižen velikými nehodami, jak se vypravuje v pověstech o Priamovi; a toho, kdo se dožil takových nehod a bidně skonal, nikdo nenazývá blaženým.

11. *Nutnost života k blaženosti*

Zda tedy nelze ani žádného jiného člověka nazvati blaženým, dokud žije, nýbrž podle Solóna jest třeba přihlížeti ke konci? A i když také to nutno ponechati, zdaž jest pak alespoň blažen, když zemře? Či jest to zcela zvláštní, zvláště nám, kteří říkáme, že blaženost jest jakousi činností? A nenazýváme-li toho, | kdo zemřel, blaženým, a ani Solón to nechce, nýbrž že teprve tehdy lze bezpečně nazývati šťastným člověka, když již unikl zlům a nehodám, i v tom jest nějaká nesnáze; neboť se zdá, že i zemřelý má nějaké zlo i dobro, když přece je má i člověk žijící, | ač toho necítí, jako pocty a hanby, štěstí a neštěstí dětí a vůbec potomků. Ale i v tom jest nesnáze. Neboť tomu, kdo šťastně žil až do stáří a podle toho přiměřeně zemřel, mohou se přihoditi mnohé změny v jeho potomcích, jedni z nich mohou | býti dobří a dojíti života

podle zásluhy, druzí však naopak, i jest patrné, že se mohou míti všelijak podle vzdálenosti od rodičů; i bylo by to něco zvláštního, kdyby se i zemřelý spolu měnil a stával se šťastným a opět nešťastným, ale zvláštní by to bylo také, | že by se osud potomků nijak nedotýkal předků, ani po nějakou dobu.

Ale jest nutno vrátiti se zase k dřívější nesnází; snadno se totiž z onoho vyzkoumá i to, co nyní hledáme. Jestliže tedy jest přihlížeti ke konci a tehdy každého nazývati šťastným, nikoli že jest šťastný, nýbrž že takový dříve byl, jak pak to není zvláštní, nebude-li se v době, kdy skutečně jest blažen, | pravdivě o něm mluvíti, že jím jest, | protože žijících lidí nechceme pro změny nazývat blaženými a také proto, že máme za to, že blaženost jest něco stálého a nikterak nepodléhá změnám, osudy však u týchž lidí se často pohybují v kruhu; neboť kdybychom se fidili podle | těch příhod, jest zjevno, že bychom téhož člověka zvali blaženým a opět ubohým, prohlašujícíce blaženého člověka za jakéhosi chameleona nebo člověka vratce stojícího. Anebo není nikterak správné fiditi se náhodami? V těch přece není dobro nebo zlo, ale i když jich lidský život mimovolně potřebuje, jak jsme řekli, | přece pro blaženost jsou rozhodující ctnostné činnosti, v opaku pak opačné.

Pro náš výměr svědčí i přítomná nesnáz. Neboť v žádném lidském výkonu není tolik stálosti jako v ctnostných činnostech; jsou totiž i stálejší než vědomosti. | A mezi oněmi ty, které jsou vzácnější, jsou i nejstálejší, poněvadž v nich lidé nejvíce a nejtrvaleji žijí; toto, zdá se, jest příčinou, že pro ně není zapomnění. Blažený člověk bude mítí právě to, co hledáme, a po celý život zůstane takový, jaký jest; neboť vždy, anebo především, v jednání a v zkoumání bude hleděti k tomu, | co jest ctnostné, a osudy, které

ho stihnou, ponese co nejkrásněji a vždy a všude přiměřeně jako muž opravdu dobrý a pevný bez hany.

Poněvadž se však mnoho věcí, které se liší velikostí a nepatrností, přihází náhodou, tak nepatrné příhody, ať jsou šťastné anebo jejich opak, nemají pro | život zjevného účinku, kdežto velké a četné příhody šťastné učiní život ještě šťastnějším – neboť přirozeně přispívají k okrase života a jejich užívání jest krásné a dobré –, opačné příhody však šťastný stav tísní a kalí; neboť působí strasti a brzdí mnohé | činnosti. Přece však i v nich prozařuje krásno, když někdo lehce snáší četné a obtížné nehody, nikoli z necitelnosti, nýbrž pro své šlechetné a velkomyslné smýšlení.

Jsou-li v životě rozhodující činnosti, jak jsme dokázali, žádný šťastný člověk se nemůže státi bídým; nikdy | totiž nebude konati to, co jest ošklivé a špatné. Domníváme se zajisté, že ten, | kdo jest opravdu dobrý a rozumný, ponese každý osud důstojně a že vždy za každých okolností bude konati to, co jest nejkrásnější, zrovna tak, jako dobrý vojevůdce užije nejpřiměřeněji svěřeného vojska k válečným účelům a dobrý švec z daných | koží zhotoví dobrou obuv; týmž způsobem pak i ostatní řemeslníci a umělci. Je-li tomu tak, nikdy se asi blažený člověk nestane bídým, ale ovšem nemůže ani zůstat šťastný, kdyby ho potkal takový osud jako Priama. Ale není ani nestálý, ani vrtkavý; neboť blaženosti nepozbude | ani jakýmikoli nehodami, jež ho stihnou, leda četnou řadou nehod velikých, a z takových se asi nestane opět blaženým v krátkém čase, jestliže však ano, tedy po dlouhé a drahé době, stal-li se v ní účastným velikých a krásných darů.

Co tedy brání nazývati blaženým toho, kdo jest činný v dokonalé ctnosti | a zevnějšími statky jest sdostatek

zaopatřen, a to nikoli pouze v libovolné době, nýbrž v celém dokonalém životě? Anebo musíme ještě doložit, že takto bude i žítí a podle toho i zemře, ježto budoucnost jest nám nejasná, blaženost pak pokládáme za konečný cíl, a to naprosto dokonalý? Je-li však tomu tak, nazve-

20 me šťastnými | ze žijících lidí ty, kteří to, co jsme řekli, nyní mají a budou mít, a to šťastnými potud, pokud jimi lidé mohou býti.*

Tim budiž zkoumání o tomto předmětu tolik vymezeno; aby však osudy potomstva a přátel vůbec pranic nepřispívaly k blaženosti, jest zřejmě nelaskavé a názorem protivným obecným domněnkám; a poněvadž příhod jest

25 mnoho a jsou v nich všelijaké | rozdíly a jedny více, druhé méně se nás dotýkají, byl by to zdlouhavý a nekonečný úkol, rozbírat každý případ zvlášť, i dostačí snad to, co řečeno obecně a v obryse.

Jestliže tedy, jako některé z vlastních nehod jedny mají pro život nějakou závažnost a význam, | druhé se však podobají ne příliš těžkým, a tak stejně i osudy přátel, jestliže dále rozdíl, který jest v tom, zda kterákoli nehoda postihne někoho za živa, nebo po jeho smrti, jest mnohem větší než rozdíl, který bývá v tragédii, ať protizá-

35 konné a hrozné příběhy předcházely či se dějí, tedy musíme vzít v úvahu také tento rozdíl, ba snad raději | tu otázku, jež se týká zesnulých, jsou-li účastni vůbec ještě nějakého dobra, | či jeho protivy; podobá se totiž, i když se z toho něco k nim dostane, ať je to dobré nebo

1101^b protivné, že to přece buď naprosto nebo alespoň vzhledem k nim má slabý a skrovný účinek, ne-li, tak alespoň že to není tak velké a takové síly, aby učinilo šťastnými ty, kteří jimi nejsou, | anebo těm, kteří jimi jsou, mohlo štěstí odejmouti.* Zdá se tedy, že příznivý a stejně i nepříznivý osud přátel se zesnulých dotýká, ale jen tak

a tolik, že ani blažených nečiní blaženými, aniž co jiného podobného.

12. Blaženost je věcí dokonalou

Když jsme toto vymezili, přihlédněme k tomu, zda blaženost náleží k věcem hodným chvály, či spíše cti; neboť k pouhým schopnostem zřejmě nenáleží. 10

Zároveň se však zdá, že všechno to, co jest pouze chváleno, jest chváleno proto, že má nějaké vlastnosti a k něčemu jest v jistém vztahu; neboť člověka spravedlivého a statečného a vůbec člověka | dobrého a ctnost jistě 15 chválíme pro jejich jednání a výkony, tak i siláka a běžce a každého jiného, ježto jest přirozeně nějaký a k něčemu dobrému a řádnému se chová určitým způsobem. To jest zjevno také z chvály, která se pronáší o bozích; neboť se jeví směšnými, když jsou srovnáváni s námi, | a to je tím, že se chvály, jak jsme ukázali, pronáší 20 vztahem k něčemu. Vztahuje-li se však chvála k takovým výkonům, jest zřejmo, že se o tom, co jest nejlepší, nepronáší chvála tohoto druhu, nýbrž něco většího a lepšího, jak to i můžeme viděti: bohy totiž velebíme jako šťastné a blažené a rovněž z lidí ty, kteří jsou Bohu | nej- 25 více podobni. Totéž platí i o dobrech; nikdo zajisté blaženosti nechválí tak jako právo, nýbrž ji velebí jako něco ve větší míře božského a lepšího.

V tom smyslu také Eudoxos,* zdá se, dobře obhájil rozkoš co do její ceny; neboť okolnost, že nebývá chválena, ač náleží mezi dobra, ukazuje prý, že jest něčím lepším, než jest to, | co jest hodno chvály, a takový prý jest Bůh 30 a dobro: k těmto prý se i ostatní věci vztahují. Chvála totiž náleží ctnosti – neboť touto se lidé stávají schopnými

krásně jednatí —, a rovněž chvalořeči náležejí výkonům jak tělesným, tak duševním. Ale toto zevrubně vyšetřiti 35
1102^a náleží snad spíše těm, | kteří se ve svých pracích zabývají chvalořečmi, nám z toho, co jsme | řekli, jest zřejmo, že blaženost patří k věcem hodným cti a dokonalým. Že tomu tak jest, zdá se i proto, že jest počátkem; pro ten zajisté všichni všechno ostatní konáme, počátek však a příčinu dober pokládáme za něco hodného cti a božského.

13. Blaženost je v ctnosti. Roztřídění ctností

5 Ježto blaženost jest jakási činnost duše z hlediska dokonalé ctnosti, musíme přihlédnouti ke ctnosti. Neboť tím lépe prozkoumáme také podstatu blaženosti. Zdá se také, že opravdový politik o ni nejvíce usiluje; vždyť chce ob- 10
čany učiniti dobrými a | zákonů poslušnými. Jako vzory takových politiků máme zákonodárce Kréťanů a Lakédaimoňanů,* a jsou-li ještě jiní takoví. Jestliže však tato úvaha náleží nauce politické, jest zjevno, že zkoumání toto odpovídá našemu počátečnímu záměru. Zřejmě pak 15
musíme uvažovati o lidské ctnosti; neboť jsme | hledali lidské dobro a lidskou blaženost.

Lidskou ctností pak rozumíme nikoli zdatnost tělesnou, nýbrž duševní; a blažeností míníme činnost duševní. Je-li tomu tak, jest patrné, že odborník v politice musí 20
míti jistou znalost duše, jako ten, kdo chce | léčiti oči, musí znáti také celé tělo, a to tím spíše, oč nauka politická jest hodnotnější a významnější nad lékařství. Vzdělání lékařů skutečně velmi usilují o poznání těla. Tudiž i politik musí uvažovati o duši, avšak pouze pro vytčený účel 25
a pokud to dostačí k tomu, co hledá; | zabíhatí totiž

důkladněji do podrobností, vyžadovalo by větší námahy, než jest potřebi pro tento úkol.

Mluví se o tom sdostatek také ve veřejných pojednáních,* i jest třeba toho užití. Například, že v duši jedna složka jest nerozumná, druhá rozumná. Pro tento účel však nikterak nezáleží na otázce, zda obě tyto složky jsou od sebe odděleny tak, jako jsou části těla a všechno, co se rozlišuje dle | částí, či pouze pojmově jest dvoje, přirozeně však jest nedílné zrovna tak, jako při obvodu vypuklost a dutost. Té nerozumné složce duše se pak něco podobá tomu, co jest společné s rostlinami, míním příčinu výživy a růstu; neboť takovou duševní mohutnost musíme asi předpokládati u všeho, co přijímá potravu, | i u zárodků i u bytosti dokonalých; a to důvodněji než 1102^b
kterou jinou. Tato složka duše tedy má zjevně jakousi dokonalost společnou, ne pouze lidskou; zdá se totiž, že tato složka a tato mohutnost jest činná zvláště ve spánku, | dobrý a zlý člověk se však projevuje nejméně ve 5
spánku, proto se říká, že se lidé šťastní polovicí života nijak neliší od nešťastných. To se děje zcela přirozeně; spánek totiž jest nečinností duše, pokud se nazývá ctnostnou a špatnou, s omezením, že sny dobrého člověka, zasahují-li tam poněkud nějaké pohyby,* | stávají se lepšími 10
než u kterýchkoli lidí.

Ale o tom dosti, pomlčme i o stránce výživné, ježto přirozeně nemá podílu na lidské ctnosti; zdá se však, že nerozumná jest ještě jiná jakási přirozenost duše, ač přece nějak jest účastna rozumu. Chválíme totiž rozumný úsudek zdrženlivého člověka | a tu složku duše, která má 15
rozum. Neboť nabádá správně a k tomu, co jest nejlepší; jest však zjevno, že jest v nich mimo rozum ještě něco jiného, co rozumu odporuje a vzpírá se mu.* Neboť jako ochrnutlé údy těla, máme-li v úmyslu pohnouti jimi

20 napravo, otáčejí se neobratně | právě v opačnou stranu
nalevo, tak jest i v duši; pohyby nezdrženlivých lidí to-
tiž jdou opačným směrem. Jenže na těle ten odchylný
pohyb vidíme, v duši ho však nevidíme. Snad pak, ne-
méně než tam, nutno mít za to, že i v duši jest něco mimo
25 rozum, co se tomuto protiví a | odporuje mu. Na tom,
jak se různí, tu nezáleží. Zdá se však, jak jsme řekli, že
i toto jest účastno rozumu; u zdrženlivého člověka ales-
poň rozumu poslouchá. Ještě snad povolnější jest u člo-
věka uměřeného a statečného; ve všem jest v úplném sou-
hlase s rozumem.

Zjevně i nerozumná složka jest dvoji; neboť stránka
30 rostlinná nemá nic společného | s rozumem, stránka žá-
dává však a vůbec toužívá* jest ho v jisté míře účastna,
pokud ho poslouchá a jest mu poddána. Tak říkáme také,
že se řídíme rozumem a radou otce a přátel, nikoli tak,
jako se matematik řídí větou. Všelická výtka a pochvala
však ukazuje, že se i nerozumná složka dá rozumem ně-
1103^a jak přemluvíti. | Máme-li však říci, že také tato složka
má rozum, tedy i rozumná složka bude dvoji, jedna má
vlastně rozum a má jej sama v sobě, druhá jej má jako
dítě, které jest poslušno svého otce.

Podle tohoto rozdílu pak rozlišujeme i ctnost, jedny
ctností nazýváme rozumovými, druhé mravními, moud-
5 rost, chápání a rozumnost nazýváme | rozumovými, štěd-
rost a uměřenost mravními. Mluvíme-li totiž o mravní
povaze, neříkáme, že člověk jest moudrý nebo chápavý,
nýbrž že jest klidný nebo uměřený, ale chválíme také člo-
věka moudrého, když hledíme k jeho stavu; ty stavy pak,
10 které jsou hodné chvály, | nazýváme ctnostmi.

KNIHA DRUHÁ

PŮVOD A VYMĚR MRAVNÍ CTNOSTI

I. Mravní ctnost, přirozenost a zvyk

Je-li dvoji ctnost, jedna rozumová a | druhá mravní, 15
má ctnost rozumová vznik a vzrůst většinou z učení, proto
potřebuje zkušenosti a času, kdežto ctnost mravní (éthi-
ké) vzniká ze zvyku, odtud obdržela i jméno,* které se
jen málo odlišuje od slova „zvyk“ (ethos).

Z toho jest také patrné, že žádná mravní ctnost* nám
není dána přirozeně; neboť nic | z toho, co jest přiroze- 20
ně, nemůže býti zvykem změněno, například kámen, který
se přirozeně pohybuje směrem dolů, nemůže býti navyk-
nut, aby se pohyboval směrem nahoru, i kdyby někdo ti-
síckrát jím házeje jej tomu zvykal, a zrovna tak ani oheň
nemůže býti navyknut, aby se pohyboval dolů, aniž vů-
bec co jiného si navykne na něco, co by bylo proti jeho
přirozenosti. Proto ctnosti nejsou nám dány ani od přiro-
zenosti, ani proti přirozenosti, nýbrž | máme přirozenou 25
vlohu, abychom jich nabyli, zvykem pak se dokonávají.

Dále schopnosti toho, čeho se nám přirozeně dostává,
dříve s sebou přinášíme a teprve později projevujeme

příslušné činnosti, jak můžeme pozorovati u smyslů – neboť příslušného smyslu jsme nenabyli z častého vidění
 30 nebo z častého slyšení, | nýbrž naopak užívali jsme ho, protože jsme jej měli, nikoli že bychom ho byli užíváním nabyli –, ctností však nabýváme po předchozí činnosti, jak tomu jest i u ostatních umění. Neboť máme-li se něčemu naučiti, co máme konati, naučíme se tomu tím, že to konáme, například ten, kdo staví, stává se stavitelem, a ten, kdo hraje na kitharu, stává se kitharistou. Tak
 1103^b i | spravedlivým jednáním stáváme se spravedlivými, uměřeným pak uměřenými a statečným statečnými.

To dosvědčuje také zjev, jak jej vidáme v obcích; zákonodárci totiž činí občany dobrými tím, že je tomu navykají, a to jest přáním každého zákonodávce; | který pak
 5 toho dobře nečiní, chybuje, a tím se liší dobrá ústava od ústavy špatné.

Dále každá ctnost vzniká z týchž příčin a z týchž i zaniká a rovněž i umění; z hry na kitharu totiž se stávají
 10 jak dobří, tak i špatní kitharisté. Podobně | i stavitelé a všichni ostatní; neboť z dobrého stavění budou dobří stavitelé, ze špatného špatní. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by potřebí učitele, ale každý člověk by se rodil dobrým či špatným. Takto se tedy věc má i u ctností: jednáme-li ve stycích | s lidmi, stáváme se jednak spravedlivými, jednak nespravedlivými, a jednáme-li v nebezpečích a zvykáme-li si báti se či nebáti, stáváme se jednak statečnými, jednak zbabělými. Podobně i v žádostech a zlosti. Jedni se zajisté stávají uměřenými a vlídnými,
 15 druzí nevázanými a prehlivými, | podle toho, chovají-li se v takových případech tak, nebo onak. Zkrátka, stavy vznikají ze stejných činností. Proto jest potřebí, abychom činnostem dali určitou povahu; neboť stavy se řídí jejich rozdíly. Tudiž nemálo na tom záleží, zvyká-li si člověk

hned od mládi jednatí tak, nebo onak, | nýbrž velmi mnoho, ba všechno? 25

2. Poměr ctnosti a jednání

Poněvadž tedy toto pojednání nemá účel teoretický, jak hůvá u ostatního zkoumání – neboť neuvažujeme, abychom věděli, co ctnost jest, nýbrž abychom se dobrými stali, sice by to nemělo žádné ceny –, jest nutno uvažovati o | praktických jednáních, jakým způsobem se
 30 mají konati; ta totiž, opakuji, rozhodují také o tom, jaké stavy vznikají.

Jest všeobecným míněním, a to také budiž základem, že máme jednatí podle správného úsudku, bude však o tom řeč později, i co správný úsudek jest, i jaký jest jeho vztah k ostatním ctnostem. Budiž však předem | po-
 1104^a znamenáno, že každá nauka o praktické činnosti má podávatí jen obrys, nikoli zevrubnost, jak jsme podotkli i na začátku, že se důvody mají požadovati podle látky; avšak jevy praktického života a toho, co jest prospěšné, nemají nic stálého, zrovna jako toho, co náleží | k zdraví. Má-li
 5 pak takovou povahu úvaha o otázkách všeobecných, tím spíše úvaha o jednotlivých případech vylučuje naprostou přesnost; neboť nespadá ani pod umění, ani pod žádné učení, nýbrž jednající osoby samy pokaždé musí hleděti k tomu, co jest v určitém případě vhodné, jak se to děje i v lékařství a v | kormidelnictví. 10

Ale ač tato úvaha má takovou povahu, přece se musíme pokusiti o to, jak pomoci. Předně tedy musíme hleděti k tomu, že takové jevy zanikají přirozeně nedostatkem a nadbytkem – pro to totiž, co jest neznámé, jest zapotřebí důkazů známých –, jako vidíme u síly

4. Podstata ctnosti. Duševní stav (*habitus*)

20 Nyní jest třeba zkoumati, co jest ctnost. Ježto | duševní jevy jsou trojí, a to city, vrozené schopnosti a stavy.⁷ bude asi ctnost něčím z nich. City pak myslím žádost, hněv, strach, smělost, závist, radost, lásku, nenávisť, touhu, žárlivost, soustrast, zkrátka všechno to, s čím jest spojena libost nebo nelibost;⁸ vrozenými schopnostmi pak to, podle čeho se o nás říká, že jsme citům přístupní, například čím jsme schopní, | že se můžeme hněvati, cítiti bolest nebo soustrast; stavy konečně to, co působí, že se k citům chováme správně nebo nesprávně.⁹ například v hněvu se chováme nesprávně, je-li prudký nebo bezuzdný, správně se chováme, zachováváme-li střed, a podobně i v citech ostatních.

Tedy ani ctností, ani špatností nejsou city, poněvadž pro city nebýváme nazýváni | ctnostnými nebo špatnými, ale jsme tak nazýváni pro ctnosti a špatnosti, a poněvadž pro city nebýváme ani chváleni, ani haněni – nebývá zajisté chválen ten, kdo se bojí nebo se hněvá, ani 1106^a nebývá haněn ten, kdo se hněvá prostě, | nýbrž ten, kdo se hněvá určitým způsobem –, pro ctnosti a špatnosti však býváme chváleni nebo haněni. Dále hněváme se a bojíme se nezávisle na rozhodování, znakem ctností jest však rozhodování, anebo nejsou bez něho. Kromě toho se říká, že při citech | jsme vzrušeni, při ctnostech a špatnostech se však neříká, že jsme vzrušeni, nýbrž že jsme v nějakém trvalém stavu.

Z týchž důvodů však ctností nejsou ani vrozenými schopnostmi; neboť se ani neříká, že jsme dobří, ani že jsme špatní jenom proto, že jsme prostě schopni citů, ani nebýváme proto chváleni a haněni. A konečně vrozené

schopnosti jsou přirozeným darem, dobrými však či špatnými | se nestáváme od přirozenosti; mluvili jsme o tom již výše. 10

Jestliže tedy ctnosti nejsou ani city, ani vrozenými schopnostmi, zbývá jen, že jsou stavy.

5. Ctnost je středností

Pověděli jsme, do kterého rodu ctnost patří; jest však nutno nejen takto říci, že jest stavem, nýbrž ještě, | jakým asi.¹⁰ 15

Jest tedy třeba říci, že každá zdatnost činí dobrou nejen bytost samu, jejíž jest dobrou vlastností, nýbrž také její výkon dělá dobrým, například zdatnost oka činí řádným oko samo i jeho výkon; neboť ona působí, že dobře vidíme. Podobně zdatnost koně | činí koně způsobilým, 20 že dobře běží, nese jezdce a odolává nepříteli. Jestliže tedy ve všem se věc tak má, i u člověka zdatnost duševní či¹¹ ctnost bude asi stálou vlastností nebo stavem, jímž se člověk stává dobrým a jímž svůj výkon učini dobrým.

Vysvětlili jsme již, kterak se to stane, | ale i tak to bude zřejmo, podíváme-li se, jaká jest jeho přirozená povaha. 25 Ve všem, co jest nepřetržitě i dělitelné, můžeme postihnouti část větší, menší a rovnost,¹² a to buď vzhledem k věci samé nebo vzhledem k nám; rovnost jest jakýsi střed mezi nadbytkem a nedostatkem. Středem vzhledem k věci nazývám pak to, | co jest od obou konců stejně vzdáleno, 30 a to jest u všeho jedno a totéž, vzhledem k nám však středem jest to, co není ani větší, ani menší; to však není jedno a totéž u všech lidí. Například jestliže deset jest mnoho a dvě málo, pokládá se za střed vzhledem k věci

35 šest; stejně totiž převyšuje a stejně jest | převyšováno;
toto pak jest středem podle aritmetického průměru. Vzhle-
dem k nám se však střed nemůže takto pojímati; neboť
1106^b | jestliže pro někoho jest mnoho snísti za deset min, za
dvě pak málo, nepředpíše cvičitel šest; neboť i toho snad
bude mnoho nebo málo pro toho, kdo to má požití; pro
5 Milóna totiž málo, pro začátečníka v atletice mnoho. Po-
dobně i při běhu a | zápolení. Tak tedy každý znalec se
vyhýbá nadbytku a nedostatku a vyhledává střed a ten-
to si vybírá, nikoli střed věci, nýbrž střed vzhledem k nám.

Jestliže každá znalost takto svůj výkon správně utváří
tim, že hledí ke středem a snaží se mu své výkony přiblíži-
10 ti – odtud se obyčejně | říká o dobře vykonaných dílech,
že jim nelze ani nic ubrati, ani přidati, ježto nadbytek
a nedostatek ruší správnost, střed ji však zachovává –,
jestliže tedy, opakují, dobří umělci pracují hledíce ke
středem, ctnost pak, jakož i příroda, nad všechno umění
15 jest přesnější a | lepší, bude asi ctnost směřovati ke
středem jako k cíli. Mluvím ovšem o ctnosti mravní; neboť
tato se projevuje v ovládnutí citů a v jednání, a v těch
jest nadbytek, nedostatek a střed. Například zaleknouti
se, odvážit se, zadychtiti, rozhněvati se, slitovati se a vů-
20 bec pocítiti libost | a nelibost jest možno i příliš mnoho
i příliš málo, a obojí není správné, ale učiniti to, kdy
máme, z čeho, ke komu, pro co a jak máme, to jest střed
a to nejlepší, co přísluší ctnosti; zrovna tak i v různých
jednáních jest nadbytek, nedostatek a střed. Ctnost se týká
25 citů a | jednání, v nichž nadbytek jest chybou a nedosta-
tek bývá kárán, střed však bývá chválen a jest správný;
a toto oboje přísluší ctnosti. Ctnost tedy jest jakousi střed-
ností, poněvadž zaměřuje ke středem.

Dále jest možno chybovati rozmanitým způsobem –
30 zlo totiž má povahu neomezenosti, jak se | obrazně

vyjadřovali pythagorovci, dobro povahu omezení –,
správně jednati však pouze jedním způsobem; proto také
ono jest snadné, toto obtížné, snadno jest totiž s cílem se
minouti, obtížno zasáhnouti jej. A proto tedy špatnosti
náležejí nadbytek a nedostatek, ctnosti střednost.

*K dobru jdem jednou jen z cest,
ke zlu však cest vede víc.**

35

6. Určení středu

Jest tudíž ctnost záměrně volicím stavem, který udr-
žuje střed | nám přiměřený a vymezený úsudkem, a to 1107^a
tak, jak by jej vymezil člověk rozumný.* Střed pak jest
mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna záleží v nadbyt-
ku, druhá v nedostatku, a to tak, že ctnost střed nalézá
a volí, kdežto špatnosti v citech a | v jednáních jednak 5
pravé míry nedosahují, anebo ji překračují. Proto ctnost
co do podstaty a pojmu byti jest středem, co do přednos-
ti a dobra jest vrcholem.

Ale ne každé jednání, a ne každý cit dosahuje středu,
některé city totiž, | jako škodolibost, nestoudnost, zá- 10
vist, při jednání cizoložství, krádež a vražda již podle
jména obsahují špatnost; neboť všechno to a podobné
věci bývají kárány proto, že jest to samo špatné, a nikoli
pro nadbytek nebo pro nedostatek. Nelze tedy v nich
nikdy správně jednati, | nýbrž vždy chybovati; ani sprá- 15
vnost nebo nesprávnost v takových věcech nezáleží na
okolnostech, s kým, v které době a jakým způsobem se
má cizoložiti, nýbrž prostě něco takového činiti zname-
ná chybovati. Jest to zrovna tak, jako kdybychom hleda-
li střed, nadbytek a nedostatek v bezpráví, zbabělosti

- 20 a nevázanosti; | neboť tak by byl střed nadbytku a nedostatku a nadbytek nadbytku a nedostatek nedostatku. Jako uměřenost a statečnost nemá nadbytku a nedostatku, ježto střed jest jaksi vrcholem, tak ani tam střednost
25 nemá nadbytku a nedostatku, nýbrž jakmile | se jedná, chybuje se; vůbec totiž ani nadbytek a nedostatek nemá střednosti, ani střednost nadbytku a nedostatku.

7. Výčet mravních ctností

Avšak jest potřebí mluvit o tom nejen všeobecně, nýbrž i přizpůsobiti to jednotlivým případům; neboť tam,
30 kde se pojednává o | praktickém životě, všeobecné věty jsou příliš prázdné, zato částečné jsou pravdivější; vždyť praktické jednání se týká jednotlivostí, s těmito tedy tvrzení musí souhlasiti. Toto pak jest nutno vzíti z popisu.

Tak mezi bázní a smělostí jest středem statečnost; | z lidí pak překračujících míru ten, kdo ji překročuje
1107^a v nebojácnosti, jest bezejmenný – jako mnohá věc jest bezejmenná, – kdo však překročuje míru v odvážnosti, jest nerozvážný smělec, kdo v bázni míru překročuje a v odvážnosti ji nedosahuje, jest zbabělec.

5 Při slastech a strastech, ovšem ne při | všech, a ještě méně při strastech, středem jest uměřenost, nadbytkem nevázanost. Sotva jsou však lidé, kteří nedosahují míry ve slastech; pročež takoví ani jména nemají, snad je můžeme nazvati bezcitnými.

V peněžních záležitostech v dávání a braní středem jest
10 štědrost, nadbytkem | marnotratnost a nedostatkem lakomství. Co do nadbytku a nedostatku jsou však k sobě v poměru zcela opačným; neboť marnotratný člověk v dávání má nadbytek, v braní však má nedostatek, kdežto

lakomec má v braní nadbytek, v dávání nedostatek. Nyní ovšem mluvíme pouze v obryse a povšechně, | spokojujeme se s tímto rozlišením; později bude o tom pojednáno zevrubněji.¹⁵

V záležitostech peněžních jsou ještě jiné vlastnosti, tak středem jest velkorysost – neboť velkorysý člověk se liší od štědrého; u onoho totiž jde o velikost, u tohoto o skrovnost. Nadbytkem jest nevkus a okázalost, nedostatkem | malichernost; tyto krajnosti se tedy liší od krajnosti štědrosti, jak se liší, bude řečeno později.²⁰

Co do cti a necti jest středem velkomyslnost, nadbytkem takzvaná nadutost, nedostatkem jest malomyslnost; jako se však dle toho, co jsme řekli, má k velkorysosti štědrost, | která se od ní liší skrovností, tak se má k velkomyslnosti, která směřuje k velké cti, nějaká vlastnost, jež se vztahuje ke cti skrovné; jest totiž možno žádati si cti, jak se sluší, ale také více a méně, než se sluší, i nazývá se ten, kdo překročuje míru v žádosti, ctižádostivým, kdo míry nedosahuje, slove člověkem bez ctižádosti, kdo | zachovává střed, jest bezejmenný. Zvláštního jména
30 nemají také příslušné vlastnosti, pouze vlastnost ctižádostivého člověka se nazývá ctižádostí. Proto si tu krajnosti žádají místa středu a my také jmenujeme toho, kdo zachovává střed, někdy ctižádostivým, někdy člověkem bez ctižádosti a | chválíme někdy člověka ctižádostivého,^{1108^a} někdy nectižádostivého. Později povíme, z jakého důvodu to činíme; nyní pojednejme o všem ostatním tímž způsobem, jak jsme začali.

Také u hněvu jest nadbytek, nedostatek a | střednost.⁵ Poněvadž však téměř žádného zvláštního jména nemají, nazveme toho, kdo zachovává střed, klidným a střednost pojmenujeme klidností; z krajností pak ten, který míru překročuje, budiž nazván zlostným a ta jeho chyba

hněvivostí, kdo pak míry nedosahuje, budiž zván třebaš člověkem bez hněvu a ten nedostatek slovem bez hněvu.

Jsou však ještě jiné tři střednosti, které sice mají 10 | mezi sebou jakousi podobnost, přece se však od sebe liší; všechny tři totiž mají vztah ke společenskému styku v řečech a v jednáních, liší se však tím, že jedna se týká pravdy v nich, dvě ostatní se týkají příjemnosti; z těchto pak jedna se týká příjemnosti v zábavě a druhá 15 ve všech ostatních životních stycích. Musíme se tedy zmíniti i o těchto, abychom | tím spíše viděli, že střednost zasluhuje chvály ve všem, krajnosti však že nejsou ani správné, ani nezasluhují chvály, nýbrž hany. Většina z nich také jest bezejmenná, přece se však musíme pokusiti, abychom je, zrovna jako ty ostatní, pro jasnost a srozumitelnost pojmenovali.

20 Co se týče pravdy, | budiž ten, kdo zachovává střed, nazván pravdivým a střednost pravdivostí, kdežto zastírání, které zamýšlí zvětšováním, chlubností a ten, kdo ji má, chlubilem, zamýšlí-li pak zmenšování, záłudností a člověk záłudným.*

Co se týče příjemnosti v zábavě, jest ten, kdo zachovává střed, obratným společníkem a vlastností jeho jest 25 vtípnost, nadbytkem pak jest šaškovnost | a ten, kdo ji má, jest šašek, kdo má nedostatek, jest mrzout a stav jeho mrzoutství. Co se týče ostatní příjemnosti v denním životě, ten, kdo jest příjemný, jak se sluší, jest přívětivý a střednost jest přívětivostí, ten však, kdo upřilíšuje, nemá-li při tom žádného vedlejšího úmyslu, jest lichotivý, ale děje-li se to pro vlastní prospěch, jest pochlebňíkem, a ten, kdo tu nemá právě míry | a ve všem jest nevlídný, jest svárlivý a nevrlý.

30 Střednosti jsou však také v citech a v tom, co s nimi souvisí; stud není sice ctností, přece však i člověk

stydlivý bývá chválen. Neboť i tu se mluví o člověku, který upřilíšuje a který středu nedosahuje; ten, který upřilíšuje, jest jako člověk zaražený, jenž se všeho ostýchá, potom se mluví o člověku, který míry nedosahuje | nebo zcela ve všem jest nestoudný, a konečně ten, kdo 35 se přidržuje středu, jest stydlivý. Nevole | jest střed mezi 110x^b závistí a škodolibostí, a tyto city se týkají zármutku a radosti nad příhodami bližních; nevoli totiž má rozhořčený člověk nad tím, daří-li se dobře těm, kteří toho nezasluhují, závistivý však ho předstihuje a rmouti se nad | těmi, kteří se vůbec mají dobře, škodolibý však do té 5 míry v zármutku zůstává pozadu, že se nad těmi, kteří se mají zle, právě raduje.

Ale o tom mluvíti bude příležitost ještě na jiném místě. O spravedlnosti však, ježto se o ní nemluví pouze v jednom významu, budeme později pojednávat tak, že ji rozložíme v její dva druhy a u každé ukážeme, jak jest středem; stejně také o | ctnostech rozumových. 10

8. Úvaha o protivách ctností

Poněvadž tedy jsou vlastnosti trojího druhu, a to dvě špatné, z nichž jedna znamená nadbytek, druhá nedostatek, a jedna dobrá, která znamená střednost, tak jedna k druhé jsou nějak v protikladu; krajní totiž jsou v protivě ke střední i k sobě navzájem, | střední pak ke krajním; 15 neboť jako rovnost proti menší části jest větší, proti větší pak menší, tak stav, který zachovává střed, jest proti nedostatku nadbytkem, a to jak v citech, tak v jednáních. Statečný člověk se proti zbabělému jeví smělým, | proti 20 smělému však zbabělým; stejně pak se i uměřený člověk proti bezcitnému jeví nevázaným, proti nevázanému však

ních stavech, nýbrž aby bylo také vymezeno, co jest
správný úsudek a jaký jest jeho výměr.

2. Podmět rozumových ctností

35 Když jsme třídili duševní ctnosti, řekli jsme, že se tý-
1139^a kají jednak | mravu, jednak rozumové schopnosti.
O mravních ctnostech jsme již pojednali, o ostatních pro-
mluvme nyní, ale nejprve učiňme zmínku o duši.

5 Řekli jsme již dříve, že jsou dvě složky duše, rozumná
a nerozumná; | nyní však musíme tímž způsobem roz-
dělití složku rozumnou. Předpokládejme tedy, že rozu-
mové stránky jsou dvě, jedna, kterou pozorujeme taková
jsoucna, jejichž počátky nemohou býti jinak, a druhá,
10 kterou uvažujeme o tom, co může býti jinak. Vždyť jsou-li
předměty různé rodem, jest různá rodem také duševní
stránka | přirozeně určená pro každý předmět, poněvadž
poznání se tu děje podle jakési podobnosti a příbuznosti.
Budiž pak jedna z nich nazvána stránkou poznávací, dru-
há stránkou usuzovací;* neboť uvažovati a usuzovati jest
15 usuzovací stránka jest | jednou jakousi částí složky ro-
zumné.

Jest tedy třeba pochopiti, který stav obou těchto strán-
nek jest nejlepší; neboť to jest ctností obou, ctností pak
jest to, co jest vlastní výkonu.

20 V duši jest trojí počátek, který ovládá jednání a prav-
du; smysl, rozum, žádostivost.* Z nich smysl není počát-
kem žádného jednání; to jest zjevno z toho, | že zvířata
mají sice smysl, ale na jednání účasti nemají. Co pak
v myšlení jest klad a zápor, to v žádání jest následování
a unikání; a tak, když mravní ctnost jest záměrně volicím

stavem a záměrná volba jest uvážená žádost, musí proto,
je-li volba správná, úsudek býti pravdivý a žádost 25
správná; a musí býti totéž, co onen jistí a za čím tato jde.

To jest tedy praktické myšlení a pravda,* dobrem
a zlem myšlení teoretického však, které nejedná a netvoří,
jest pravda a lež; neboť to jest výkon celé složky rozum-
né, kdežto u | stránky rozumové, která směřuje k prak- 30
tickému jednání, výkonem jest pravda, která souhlasí se
správnou žádostí.

Počátkem jednání tedy jest záměrná volba, odkud po-
chází pohyb, ale ne účel, počátkem záměrné volby však
jest žádost a rozumová úvaha, určená účelem; proto ani
bez rozumu a přemýšlení, ani bez mravního stavu není
záměrné volby; správné jednání totiž a jeho | opak v jed- 35
nání není bez přemýšlení a bez mravní povahy.

Avšak přemýšlení samo ničím nehýbe, nýbrž to, jež
směřuje k nějakému účelu, a praktické. | Neboť toto řídí 1139^b
i myšlení tvořivé; každý totiž, kdo něco tvoří, pracuje za
nějakým účelem, a jeho dílo není naprostým účelem,
nýbrž vztahuje se k něčemu a náleží něčemu. Ale obsah
jednání jest účelem; neboť cílem jest správné jednání a žá-
dost k němu směřuje. Proto záměrná volba jest žádající
15 rozum | nebo přemýšlející žádost, a takovým počátkem
jest člověk.

Předmětem záměrné volby však není nic, co se stalo,
jako například nikdo se nerozhodne, aby Ílion bylo roz-
bořeno; o tom totiž, co minulo, nikdo se neradí, nýbrž
o tom, co bude a co může býti, to však, co minulo, ne-
může se nestáti; proto správně dí Agathón:*

*Vždyť to těž bohu odňato, by učinil,
ať nestane se, co se jednou stalo již.*

rozumní lidé jsou dovední, a říkáme to také o lidech zchytralých. Rozumnost tou schopností není, ale není bez
30 ní. Jak bylo řečeno a jak jest zjevno, | ono duševní oko^o
nenabývá toho stavu bez ctnosti; neboť závěry, které ob-
sahují počátek toho, co má býti konáno,^o znějí: „Poně-
vadž takový jest cíl, a to nejlepší“, ať jest pak jakýkoli;
nějaký libovolný případ může býti dokladem. Tento cíl
se však nezjevuje nikomu, leč člověku dobrému; neboť
35 špatnost převrací | soud o tom a v počátcích jednání uvá-
dí v omyl. A tak jest zřejmo, že jest nemožno, aby byl
1144^b někdo rozumný, není-li také | dobrý.

Jest tedy nutno opět uvažovati i o ctnosti. Také ctnost
se má k dovednosti podobně, jako se k ní má rozum-
nost – není to sice totéž, ale podobné –, a tak se má
i přirozená ctnost k vlastní ctnosti. Zdá se totiž, že
všichni lidé jednotlivé povahové vlastnosti, které mají,
5 mají | jaksi od přirozenosti – neboť to, že jsme sprá-
vedliví, náchylní k uměřenosti a statečnosti a tak dále,
máme hned od narození –; ale přece hledáme něco ji-
ného, co jest dobrem ve vlastním smyslu, a že takové
vlastnosti máme jiným způsobem. Neboť i děti a zvířa-
ta mají přirozené vlastnosti, ale bez rozumu se zdají
10 býti škodlivé. | Alespoň tolik, zdá se, jest viděti, že
jako silné tělo, když se pohybuje bez zraku, silně klo-
pýtne, protože nemá zraku, tak i tu; když však nabude
rozumu, nastane v jednání rozdíl a stav, který dosud byl
jen podobný, stane se ctností ve vlastním smyslu. Jako
15 tedy u složky, které náleží mínění, jsou dva druhy, | do-
vednost a rozumnost, tak i u mravní jsou dva, ctnost
přirozená a ctnost vlastní, a z nich ta vlastní nevzniká
bez rozumnosti.

Proto někteří říkají, že všechny ctnosti jsou rozumností
a Sókratés svým zkoumáním jednak měl pravdu, jednak

byl na omylu. Chybil totiž v tom, že se domníval, že
všechny ctnosti jsou druhem rozumnosti, v tom však, že
20 nejsou bez rozumnosti, | soudil správně. Známkou toho
jest toto: i nyní všichni, kdykoli vymezují ctnost, dodá-
vají, když promluvili i o tom, k čemu se vztahuje, že jest
to stav ve shodě se správným úsudkem; správný pak jest
v rozumnosti. Podobá se tedy, že všichni jaksi tuší, | že
25 takový stav ve shodě s rozumností jest ctností. Ale musí-
me to ještě poněkud změnit; ctností jest totiž nikoli stav,
který jest pouze ve shodě se správným úsudkem, nýbrž
stav s pomocí správného úsudku. Správný úsudek však
v těch věcech jest rozumnost. Sókratés se tedy domní-
val, že ctnosti jsou úsudky – všechny prý totiž jsou vě-
dění –, | my však máme za to, že jsou s pomocí úsud-
ku. Z toho jest tedy zjevno, že není možno, aby člověk
byl opravdu dobrý bez rozumnosti ani aby byl rozumný
bez mravní ctnosti.

Tím jest řešen důvod, kterým by mohl někdo namítati,
že totiž ctnosti jsou od sebe odděleny; že týž člověk nemá
úplné vlohy pro všechny, | takže některé ctnosti již na-
35 byl, jiné ještě ne; to jest ovšem možno při ctnostech při-
rozených, ale při ctnostech, dle nichž se člověk | nazývá
1145^a prostě dobrým, jest to nemožno; neboť ty všechny bude
míti zároveň s rozumností a ta jest jedna.

Vidíme, že rozumnosti by bylo potřeba, i kdyby k prak-
tickému jednání ničím nepřispívala, poněvadž jest ctností
jedné rozumové stránky, a že by bez | rozumnosti ani
5 bez ctností nebylo správné záměrné volby; ctnost totiž
určuje cíl jednání, rozumnost prostředky.

Ale rozumnost zase není nadřícená moudrosti ani vyš-
ší stránce rozumové, jako lékařství není nad zdravím;
neboť ji nepoužívá, nýbrž hledí k tomu, jak by vznikla;
přikazuje tedy pro ni, ale nikoli jí. Bylo by to něco

15 křeří si při takových zábavách vedou vtípně, jsou oblíbení u tyranů; neboť se | dovedou učiniti příjemnými v tom, po čem tito touží; i potřebují takových.

Zdá se tedy, že takové věci poskytují štěstí, poněvadž 20 mocní lidé si jimi kráti volný čas, ale chování takových lidí není žádným důkazem; neboť ctnost a rozum, zdroje krásných činností, nezakládají se na moci; a utíkají-li se oni lidé, poněvadž nemají smyslu | pro slasti čisté a ušlechtilé, k rozkoším tělesným, nesmíme proto mys- 25 lití, že tyto jsou žádoucnější; vždyť i děti myslí, že nejvyšší jest to, čeho si nejvíce váží. Jest tedy pochopitelno, že jako dětem se zdá vzácným něco jiného než dospělým, tak i špatným lidem něco jiného než lidem ctnostným. Jak jsme tedy již | často opakovali,* vzácné a zároveň příjemné jest to, co takovým jest člověku dob- 30 rému; a každému jest nejmilejší ta činnost, která se shoduje s jeho vlastním stavem, tedy dobrému člověku jest to jen skutečná činnost podle ctností.

Nesmíme tedy blaženost hledati ve hře. Bylo by to 35 zajisté něco zvláštního, aby cílem byla hra a abychom se po celý život namáhali a zlé snášeli | pro pouhé hraní. Neboť všechno takřka volíme proto, abychom dosáhli něčeho jiného, jen blaženosti nikoli; tato totiž jest cílem. Bylo by věru pošetilé a příliš dětinské starati se a pracovat jenom pro hru; zdá se však správný výrok Anacharsiův: 40 „Hráti si, abychom mohli pracovati.“ Neboť hra se podobá odpočinku | a odpočinku potřebujeme, protože 1177^a nemůžeme nepřetržitě pracovati. | Odpočinek tudíž není cílem; jest totiž pro skutečnou činnost.

Zdá se, že blažený život jest život ctnostný; tento však 5 jest životem vážné práce a nikoli hry. Lepším také nazýváme to, co jest vážné, a ne co jest žertovné a zábavné, a vážnější vždycky nazýváme také | činnost lepší složky

a lepšího člověka; činnost tohoto lepšího pak jest hod- 10 notnější a blaživější. Tělesných rozkoší může užiti kdokoli, i otrok, neméně než člověk velmi ušlechtilý; podílu na blaženosti však otroku nikdo nedá, leda by mu dal také podíl na příslušném životě. Neboť blaženost nezáleží v zábavách takového druhu, nýbrž v ctnostných čin- 15 nostech, jak | jsme vysvětlili již výše.*

(9)

7. Nejvyšší blaženost je v činnosti rozjímavé

Je-li blaženost činností z hlediska ctností, rozumí se, 20 že z hlediska ctností nejhodnotnější; a to jest asi ctnost toho, co jest v nás nejušlechtlejší. Ať jest to rozum, ať něco jiného, co, jak se zdá, přirozeně vládne a vede | a má 15 poznání věcí krásných a božských, ať samo jest božské, ať ze všeho v nás jest božstvu nejbližší, bude jeho činnost ve shodě s vlastní ctností dokonalá blaženost.

Zmínili jsme se již, že tato činnost jest rozjímavá.* To 25 souhlasí, tuším, jak s dřívější naší úvahou, tak s pravdou. Neboť tato | skutečná činnost jest nejhodnotnější; nejhodnotnější ze všeho v nás totiž jest rozum a předměty rozumu jsou zase nejhodnotnější v oblasti poznání. Také jest 30 nejstálejší; neboť rozjímati můžeme nepřetržitě více než konati cokoli jiného. Mníme dále, že blaženost musí býti spojena se slastí, a tu činnost se zřením k moudrosti jest souhlasně uznávána za nejslastnější z ctnostných činnos- 35 tí; | filosofie tedy, jak se zdá, poskytuje slasti podivuhodně čistoty a trvalosti, i jest důvodně život těch, kteří vědí, radostnější než těch, kteří teprve hledají. Takzvaná soběstačnost bývá asi především spojena s činností rozjímavou; neboť věci nutných k životu potřebuje jak člověk 40 moudrý, tak i spravedlivý a všichni ostatní, | ale jsou-li

30

dostatečně opatření vším potřebným, potřebuje spravedlivý člověk ještě jiných lidí k tomu, aby na nich a s jejich pomocí spravedlnost uskutečňoval, a stejně tak i člověk uměřený a statečný a každý jiný, moudrý člověk však, i kdyby byl sám pro sebe, může rozjímati, a to tím více, čím jest moudřejší; snad by bylo lépe, kdyby měl spolupracovníky, ale přece i dostačuje úplně sám sobě.

1177^b Zdá se, že ona jediná jest pro sebe milována; neboť mimo rozjímaní nám neposkytuje nic jiného, kdežto z praktického jednání nabýváme vedle jednání samého ještě něco více nebo méně.

5 Dále se zdá, že blaženost jest v prázdni;* i pracujeme zajisté, abychom si opatřili prázdni, a válčíme, abychom žili v míru. Ctnosti praktického jednání tedy uskutečňují svou činnost v životě občanském anebo ve válce; činnostmi v těchto oblastech se pak zaneprázdňujeme a válečnou činností již docela, neboť nikdo nechce válčiti, aby válčil, ani se jen proto i nechystá k válce; byl by 10 zajisté krvežíznivcem ten, kdo by si z přátel činil nepřátele, jen aby byly boje a vraždy. Ale ani činnost politikova nemá prázdni a kromě samé správy života v obci zjednává ještě sobě a občanům moc a pocty nebo blaženost, 15 která jest ovšem rozdílná od i činnosti politické a zřejmě také jiná, než je ta, kterou hledáme.

Jestliže tedy z ctnostných činností co do krásy a velikosti mají přednost ty, které se týkají správy obce a války, a ty jsou s volným časem neslučitelné a směřují k nějakému cíli a nejsou samy pro sebe žádoucí, kdežto činnost rozumu, ježto jest rozjímatavá, vyniká nad ně vnitřní hodnotou i a mimo sebe nesměřuje již k žádnému cíli, protože má svou vlastní dokonalou slast – tato stupňuje činnost –, tedy zjevně v této činnosti jest soběstačnost, 20 prázdni a neúnavnost, pokud u člověka jest možno, a vše

ostatní, co se k blaženosti počítá; a tak toto jest asi dokonalá blaženost i člověka, trvá-li ještě také po celou 25 délku života. Neboť v tom, co náleží k blaženosti, není nic neúplného.

Takový život by však byl vyšší než lidský; neboť člověk by tak nežil jako člověk, nýbrž jako ten, kdo má v sobě něco božského;* oč toto vyniká nad vše složené, o tolik také jeho činnost nad jinou ctnostnou činnost. i Je-li tedy 30 rozum vzhledem k člověku něco božského, jest božský také život podle rozumu vzhledem k lidskému životu.

Nemá tedy člověk, jak mravokárci hlásali,* jen lidsky smýšlet, i když jest pouze člověkem, ani jako smrtelník omezovati se na věci smrtelné, nýbrž má se snažiti, pokud možno, aby se stal nesmrtelným,* a činiti všechno za tím účelem, aby žil ve shodě s tím, co jest v něm nejvyššího; neboť i když i jest to nepatrné vnější leskem, 1178^a vnitřním významem a hodnotou daleko nad vše vyniká. Ba zdá se, že toto u každého tvoří jeho pravé já, ježto jest nejvyšší a nejlepší; bylo by to tedy něco zvláštního, kdyby člověk nechtěl žiti svým vlastním životem, nýbrž životem někoho jiného. i Nyní se bude hoditi i to, co jsme 5 řekli dříve:* nejlepší a nejpříjemnější každému jest to, co jest mu přirozeně vlastní. Tedy pro člověka jest to život podle rozumu, poněvadž to jest nejvíce člověk. A tak ten- to život jest i v nejvyšší míře blažený.

8. Pomoc blaženosti v uskutečňování mravních ctností a v činnosti rozjímatavé

Na druhém místě teprve jest život podle ostatních ctností; neboť i jejich činnosti jsou lidské; chováme se 10 k sobě spravedlivě, statečně a jinak ctnostně ve stycích

POZNÁMKY*

- 25 *Každé umění a každá věda*: slovo τέχνη znamená nejen krásné umění, nýbrž vůbec umělou dovednost, odbornou činnost, řízenou metodicky teorií. Μέθοδος v obvyklém významu značí postup, jímž se nabývá poznatků („cesta za něčím“), zde však vědu samu
- *i praktické jednání*: πράξις. Řec. sloveso πράττειν = jednat, být prakticky činný; znamená činnost, která vyplývá z rozumového odhodlání, proto se toho slova užívalo jen o člověku. Adj. „praktický“ pak nemá dnes obvyklý význam, nýbrž týká se toho, co se má konati
- *dobro jest to, k čemu všechno směřuje*: etické zkoumání vychází od cíle člověka, poněvadž mravnost nebo ctnost činí člověka dobrým a poněvadž dobré jest všechno to, co vyplňuje svůj účel nebo své určení. Proto cíl a blaženost člověka, jehož dobro blaží, patří na začátek etického zkoumání, aniž jest jeho formálním objektem. – Definice dobra pochází od Eudoxa (srov. X 2). Řecké ἀγαθόν má širší význam; rozumí se jím nejen dobro morální, nýbrž i příjemnost, účel, zdatnost, dokonalost. Τέλος znamená konec, účel a cíl, a tak telos jest i ἀγαθόν, rozumí se jím konec vývoje ve všem dění a konání; cílem vývoje jest pak φῶς, dokonalý stav přirozený. To, co tohoto stavu dosáhne, jest dokonalé a další vývoj jest zhoršením. To Aristotelés dokazuje, shodně s Platónem, ve vývoji v organické přírodě i v kulturních útvarech. Řek neznal vývoje jako absolutního zákona. Srov. Fr. Novotný, *Gymnasion. Úvahy o řecké kultuře*, Praha 1922.
- 26 *tak bychom postupovali do nekonečna*: dobro má ráz cíle, tedy postup v cílech nejde do nekonečna. V *Met.* II 2 Aristotelés píše,

* Číslice před hesly označují stránku překladu. V něm je příslušné místo vyznačeno hvězdičkou.

POZNÁMKY

že v ničem nelze postupovati do nekonečna, ani původ hmotného nelze odvozovati z něčeho jiného do nekonečna, ani účel, i praví: „Ti, kdo tvoří nekonečno (ἀπειρον), nevědomky odstraňují povahu dobra.“

- *alespoň v obryse vystihnouti*: tohoto obrazného výrazu Aristotelés užívá ještě v dalším výkladu. Exaktnosti totiž podle Aristotela nelze požadovati ve všech zkoumáních, tak např. v etických. Neboť předně o krásných a spravedlivých věcech, o nichž se v etice jedná, jest tolik různých mínění, že by se docela někdy mohlo zdáti, že jsou pouze věci dohody, úmluvy (νόμος) a nikoli že jsou takové přirozenou povahou (φύσει). V etice (a politice) jest nutno správnost vyjádřiti často jen v obryse, musí stačiti uspokojivě dokázati skutečnost (πρὸ ὄτι). Tu se zvláště uplatňuje empirická složka, není tu vědy v pravém slova smyslu, která se zabývá nejvyššími pojmy, pro něž už není důvodu; je tu spíše jakási smyslová soudnost, jakési konkrétní myšlení; výpovědi její jsou i individuální, logicky ne úplně vyjádřitelné; zahrnuje proud života, dění, které není možno vždy pojmově vystihnouti, jak je tomu u moudrosti, jejímž předmětem není dění, nýbrž se zabývá tím, co je v dění trvalé, věčné, nepodléhá změně. To je filosofie teoretická. Praktická filosofie však přihlíží k tomu, co může být jinak. (Srov. VI 2; 4.) Proto Aristotelés praví, že etika není vědou exaktní. Ovšem zase podle něho vystižení toho, co jest dobré, přece předpokládá znalost principů (X 10). Základem Aristotelova učení o mravnosti a právu jest zásada, že nejvyšší principy nejsou pozitivní (νόμος) a podrobeny změnám, nýbrž že jsou založeny v přirozenosti věci (φύσει) a že jsou nezměnitelné (III 6). A tak, i když praktická jednání náležejí jedincům, přece první původ jednání v nich jest přirozenost, která směřuje „k jednomu“. Poměr neurčitého pojetí k dokonalému Aristotelés znázorňuje přirovnáním tesaře a geometra při zkoumání pravého úhlu; onomu jde o upotřebení, tomuto o vyzkoumání pravdy.
- *nauka, jež jest jakýsi druh nauky o obci*: πολιτική τις. Tu má Aristotelés na mysli etiku. Při slovech πολιτική, πολιτικός, politická nauka, politické umění, politik jest nutno pamatovati na původní smysl, založený na slově πολιτης, občan. Politik tedy znamená dokonalého odborníka v řízení občanského soužití. Srov. Úvod od Fr. Novotného v překladu Platónova *Politika*, Praha

1934, str. V. Jako Platón v *Politikovi*, tak i Aristotelés na konci *Etiky* odděluje takové politiky od sofistů, politiků zdánlivých.

- 27 *Proto se mladík nehodí za posluchače o nauce politické*: Aristotelés od etiky neřádá jen teorii, poznání mravů, nýbrž má lidi učiniti skutečně mravnými, tj. má obsahovati stránku teoretickou i praktickou. Etika jest sice také ve filosofii zahrnuta, tato však stanoví nejvyšší zásady. Politika se zakládá také na zkušenosti, získává se časem. Teoretické poučení o ctnosti má končiti vlastně to, čeho jsme životem nabyli, a poučení se má zase osvědčiti životem. Proto také podle Aristotela není vhodné, když se mladí lidé přílišným teoretizováním odvádějí od konání. Srov. II 3.
- 28 *dobro ze všech vykonatelných dober*; το πρακτὸν ἀγαθόν, dobro, které jednáním má býti uskutečněno. Srov. I 4, 1097a; I 5, 1097a 23 (= blaženost); VI 8, 1141b 12n.
- *i obecné množství i vzdělanci totiž nazývají je blažeností*: pro překlad slova εὐδαιμονία není vhodnějšího výrazu. Etymologicky adj. εὐδαιμων znamená člověk, který je pod ochranou dobrého daimóna. Pojem eudaimonie v etickém smyslu Aristotelově obsahuje štěstí člověka, vyplývající z radostného tvoření činného života. Srov. Úvod.
- *dobře jednati a dobře se míti*: ve spojení s adverbium εὖ nebo καλῶς značí πράττω dobře dělám, jednám a dobře se mám. Καλῶς πράττειν ve významu „dobře se míti“ jest podmíněno konáním krásných věcí, καλὰ πράττειν (I 6); ve výkonu jest dobro a blaho. Proto v překladu vyjádřeny významy oba. Aristotelés chce podepřítí učení, že blaženost záleží ve skutečné činnosti, v uskutečňování (viz I 8). Srov. také Platón, *Gorg.* 507.
- *jest nějaké jiné dobro o sobě*: Aristotelés myslí na Platónovu ideu dobra.
- *Platón byl v nejistotě... zda cesta vychází od počátku*: srov. Platón, *Rep.* 510 b. — Αρχή = počátek, znamená počátek řady, první, odkud něco vychází, vzniká nebo se poznává (principium essendi nebo cognoscendi). Viz *Met.* 1013a 13.

- 29 *známé jednak nám, jednak jest známé prostě*: πρὸς ἡμᾶς – ἀπλῶς. Je to známý protiklad pojmů „subjektivní – objektivní“, jako protiklad pojmů „dřívější“, tj. o sobě, ontologicky, a „pozdější“, tj. dřívější pro nás, časově. Tak tvar, pojem věci je dřívější a známější, kdežto jednotlivé věci, patří pod ten pojem, jsou první a známější pro nás. O tom Aristotelés jedná v *Met.* V 11. To je tím, že poznání naše počíná smyslovou zkušeností, vnímáním zvláštního, a teprve pohenáhu myšlením, srovnáváním se získává všeobecný, pojem. Jest to známý postup a posteriori. Ovšem myšlení může vycházeti také od toho, co je věcně dřívější, a proto známější (srov. VI 3: veškero učení se děje z toho, co bylo dříve poznáno; tj. jednotlivé věci poznáváme tím, že je podřadíme všeobecně, jehož znalost máme již dříve. Viz *APr.* 67a 25; *APo.* 71a 28), tedy a priori, jako v matematice. Výraz „a posteriori“, tj. empirické poznání, zůstal dodnes, kdežto poznání „a priori“ doznalo Kantem změny, který tím myslí, že poznání záleží v poznávacích formách subjektu, tedy nikoli, že vychází z podstaty věci. A tak podle Aristotela tvar jako účel a dobro jest co do pojmu dřívější, vývoj pozdější, pro nás, subjektivně, však se zdá, že vývoj jest dřívější, tvar, skutečnost pozdější. „... takže to, co jest vývojem pozdější, jest přirozeně dřívější.“ (*Phys.* 261a 14) Odtud Aristotelovo učení, že dokonalé předchází nedokonalému („vůbec se zdá, že to, co vzniká, jest nedokonalé a vyvíjí se k tomu, z čeho vzniklo“, *tamtéž*), že celek jest dříve než částí, že obec (polis, stát) je dříve než člověk. Srov. i pozn. ke str. 25.
- *poslyš slova Hésiodova*: Hésiodos, *Práce a dny*, v. 293nn.
- *politický a třetí rozjímavý*: rozdělení druhů života pochází již od Pýthagory a uvádí je i Platón. Také podle Aristotela nejvýše jest život teoretický, tj. rozjímavý, o němž Aristotelés píše v X 6–9. Srov. i Úvod. Θεωρία, rozjímání (vl. dívání se, pozorování, názírání na pravdu) jest dle Aristotelovy *EE* VII 15 nejkrásnějším určením; jež člověk nalézá v Bohu. Aristotelés jest si ovšem vědom, že toho cíle nemohou dosáti všichni lidé, a proto v *Etice* pojednává jenom o praktických cílech, tj. o takových; které jednáním mají býti uskutečněny. Aristotelés chce lidi učiniti mravnými, ne je pouze poučovati, i klade důraz na cvik a zvyk, neboť lidé jednají většinou ze zvyku, aniž hledají odůvodnění. Ale přece

i zvyk jest u Aristotela založen v první a poslední řadě na úctě a lásce a učení o tom kotví v metafyzice. Láska k moudrosti je i pramenem občanských ctností. Aristotelés prý na otázku, co mu filosofie poskytla, odpověděl: „Bez rozkazu konati to, co jiní konají z bázně před zákonem.“ (Diogenés Laertios, *De viis phil.* V 20, čes. překl. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Praha 1964, str. 209.)

- *volí život dobytčat*; tak píše i Platón ve *Phil.* 21: 67 a v *Rep.* 586.
- 30 *promluveno ve spisech enkyklických*: Aristotelés míní populární veřejná pojednání, která ještě jinak nazývá exoterickými (τὰ ἐγκύκλια, λόγοι ἐξωτερικοί) proti spisům esoterickým (λόγοι ἑσωτερικοί, ἀκροάσεις). V oněch pojednával přístupnější formou pro širší posluchačstvo o poznacích, které pokládal za nutné k všeobecnému vzdělání, v těchto metodou čistě vědeckou a formou střízlivou pro vybraný kruh svých žáků o abstraktních otázkách.
- *přátelé zavedli ideje*: Aristotelés myslí na Sókrata a zvláště na Platóna. O Platónových idejích pojednává Aristotelés v *Met.* I 6; 9. Platón sám pojednává o ideji dobra ústy Sókratovými v *Rep.* 505nn. a ve *Phil.* 65. Platónova idea dobra (idea = viditelná podoba) má platnost v řadě ontologickém i etickém; Platón byl a zůstal realistou v tom smyslu, že ideji nevymýšlí, nýbrž je vidí, jeho poznání se týče toho, co skutečně jest pravdivé a dobré, nikoli toho, co za pravdivé a dobré pouze myslí (srov. *Soph.* 240). Platónský filosof pravdu vidí, nevymýšlí. V tom i sám Aristotelés přes kritiku Platóna zůstal jeho žákem a odpůrcem sofistů. Ideje prý však jsou o sobě a v transcendentnu – tu začíná Aristotelova kritika. Ovšem noetická záhada v dialozích Platónových definitivně vyřešena není (srov. Fr. Novotný, *Platónovy Listy a Platon*, Brno 1926). Ale ideje nesou celou stavbu kosmu jako vzory, zákony a síly a idea dobra vede k čistému a obsahově plnému pojmu Boha. Také tu Aristotelés zůstal Platónovým žákem; hledal nejlepší příčinu všeho a nalezl ji v Bohu, v jeho tvůrčím myšlení. Místo platónských idejí nastolil svět trvalých tvarů a zákonů, jejichž konstantnost zaručuje Bůh jako jejich zdroj. – Na uvedeném místě v *Etice* se Aristotelés omezuje na kritiku Platónovy ideje dobra potud, pokud má význam pro etiku. Chce vymezit dobro ve smy-

slu mravnosti od dobra ve všech jiných významech. K tomu přibírá obecnější motivy; na jejich základě Aristotelés polemizuje s Platónem, když tento osamostatňuje to, co vlastně jest věcem imanentní

- *jest mravní povinností více cílit pravdu*: obměna Platónova výroku o Homérovi v *Rep.* 595 c: „Nesmíme si člověka vážiti více než pravdy.“ – Odtud známý výrok: „Amicus Plato, sed magis amica veritas.“
- 31 *se o dobru mluví tolikým způsobem, jako o jsoučnu*: vše, co jest, jest dobré (ontologicky).
- *dobro nebude něčím soolečným, všeobecným a jedním*: Aristotelés myslí na své kategorie (přisudky), jichž uznával deset. Nebude tedy možno v jeden společný vyšší pojem shrnouti všechny kategorie.
- *v úsilných cvicích tělocvik*: Aristotelés míní: Jsou-li vědomosti o dobrech různé a zbavíme-li je této různosti, abychom dostali jednu vědomost o ideji dobra, zbavíme ji také všeho obsahu.
- *pýthagorovci*: souřadím jest paralelní sestavení nejdůležitějších protikladů ve dvou řadách, o čemž Aristotelés mluví v *Met.* I 5. To paralelní dvojřadí dle pýthagorovců obsahuje zároveň základní mravní pojmy.
- *Speusippos*: synovec Platónův a nástupce v úřadě učitelském, který nauku Platónovu mísi s pýthagorovskou naukou o číslech. Dobro nebylo mu jedno jsoucí o sobě, nýbrž výsledek konečných skutečných bytostí.
- 32 *v těle zrak, v duši rozum*: jako zrak těla a duševní zrak, které nespádají pod jeden pojem, mají totéž jméno pro obdobu. Obdoba ta při dobrech by záležela v tom, že všechna vyjadřují jakousi účelnost; každá činnost má nějaký cíl, odlišný od cíle činnosti jiné, např. cílem výdělkářství je bohatství, ale cílem tohoto zase pohodlný život.
- *náleží spíše jinému advětví filosofie*: Aristotelés myslí na metafyziku; v etice se omezuje na důvody spíše praktické. Obsah

Aristotelovy polemiky jest ten, že „dobro“, které dle Platóna jest nejvyšší ideou, která v sobě pojímá všechny ostatní, jest jen pouhým vztahem bez obsahu, zvláště vztahem účelným, přičemž tedy idea zůstane pro sebe a různá dobra též pro sebe, jichž nelze měřit a posuzovati onou ideou bez obsahu.

- 34 *člověk jest přirozeně určen pro život v obci*: φύσει πολιτικόν, jest bytost politická, občanská, v širším smyslu „společenská“ podle Senekova překladu „sociale“. Aristotelés ovšem má na mysli především život v obci, tedy společnost určitou. Polis, obec, je útvar přirozený, ježto má původ v samé podstatě lidské přirozenosti (Pol. 1253a 2), není produktem lidské libovůle, jak učili sofisté: „Obec jest ve skutečnosti přirozeně dříve než každý jednotlivec z nás. Neboť celek je nutně dříve než jeho část.“ (Pol. 1253a 19)
- 35 *život výživný a rostivý*: životní činnost jest trojí, ježto duše má tři „části“, složky, tj. 1. činnost vegetativní (θρεπτική ζωή αὐξητική), záležící v přijímání potravy a ve vzniku, složka vyživovací a rostivá, 2. činnost animální, smyslová, senzitivní (αἰσθητική), záležící ve vnímání, pocíťování, a 3. činnost intelektuální, záležící v činnosti řízené rozumem. V této jest specifický lidský úkol. Srov. též Platón, Rep. 352.
- *život se zřením k činnosti skutečné*: řečeno v protívě k možnosti a k pouhé schopnosti, která nepřechází k výkonu. Jde tu o známý protiklad u Aristotela, abstraktní síce, ale také zkušenostní, totiž ο δυνάμεις (potentia) a ἐνέργεια (actus), jimiž Aristotelés všechno vykládá. Možnost jest soubor podmínek, které mohou býti realizovány, z možnosti se stává skutečnost, přechází v činnost skutečnou (ἐν ἔργῳ). Tato jest tedy vyšším stupněm bytí než pouhá schopnost k té činnosti. Např. vzdělaný hudebník, který umění své vykonává, je na vyšším stupni dokonalosti než člověk, který má síce hudební nadání, ale neměl příležitost toto nadání vycvičiti a je osvědčovati. – Skutečnost pak je zároveň účelem (τέλος), jí se něco z pouhé možnosti přivádí k úplné dokonalosti, v konečný stav, který je účelem činnosti (ἐντελέχεια, ἐν – τέλος – ἔχω). Pojmy energie a entelechie jsou pak synonyma. Neboť entelechie jest již energie, která možnost přivedla ve skutečnost – možnost totiž sama sebou se nemůže uvést v činnost a ve skutečnost, nýbrž musí býti v ně uvedena tím, co již ve skutečnosti jest –, značí tedy

i účelnou činnost, která pracuje a spěje k dokonalosti a k jejímu udržení. Touto cestou dospívá Aristotelés také k důkazu jsovčnosti boha jako první energie.

- *z hlediska zdatnosti*: ἀρετή v širším smyslu znamená relativní vhodnost k něčemu a přednost, dobrou vlastnost, zdatnost, schopnost k zdárnému vykonávání svého určení, dobrou výkonnost; má ji tedy i oko, jestliže dobře vidí. Aristotelés sám ji definuje jako jakousi dokonalost (Phys. 246a 13; Met. 1021b 20). Má ji pak i činnost rozumová (ἀρετή διανοητική, např. moudrost), má ji také vůle a povaha (ἀρετή ἠθική, mravní, např. zdrženlivost). V užším smyslu tedy ἀρετή znamená absolutní zdatnost mravní, ctnost.
- 36 *v životě úplném*: tj. po celý a přiměřeně dlouhý život, aby člověk mohl něco řádného vykonat; neboť to, co má býti dokonalé, musí býti dokonalé všestranně, tedy i co do času.
- *později podrobně pravěti*: podrobné určení blaženosti jest v X 6–9.
- *více přídavků než hlavního díla*: Aristotelés myslí, že by bylo chybou zabíhati v etice obšírně do psychologie, která je disciplínou teoretickou. Srov. i Platón, Theaet. 177 b.
- *Nesmíme také žádati příčiny ve všem stejné*: kdybychom podle Aristotela chtěli věděti ještě příčinu příčiny, nemělo by to konce a počátky (principy) by nebyly počátky, proto Aristotelés jinde říká, že jest třeba někde se zastaviti. (Srov. i pozn. ke str. 26.) Tak ani když už jednou bylo stanoveno, co jest blaženost, nemáme se tazati, proč po ní toužíme. Aristotelés praví, že v něčem stačí udáti, že tomu tak jest (τό οὖν), jindy si žádáme důvodu (τό διότι), proč tomu tak jest.
- 37 *počátky se poznávají jednak návodem, jednak postřehem, jednak jakýmsi zvykem*: návod (indukce) vychází od zvláštního, a toto lze postihnouti vnímáním (αἰσθησις), neboť veškeré poznání vychází podle Aristotela od smyslů; ale míní se tu i postřeh, intuitivní poznání, o němž Aristotelés píše v VI 12. Aristotelés uvádí ještě zvyk, neboť v etice, kde jde o jednání, možno získati mravní zásady také z jistého zvyku. Ἔθος (zvyk) se podobá ἦθος (mrav),

a tak Aristotelés na počátku druhé knihy praví, že mravní ctnost vyrůstá ze zvyku. Přírodní věci nenavýkneme ničemu; kámen padá vždy dolů, oheň se vždy vznáší vzhůru, tu je nutnost a neměnnost. Ctnosti však nejsou takové, zakládají se na svobodném rozhodnutí, ač nejsou proti přírodě, a dokončujeme je zvykem. To, co jest zvyklé, jest pak jako přirozené, neboť zvyk a přirozenost jsou si přibuzné (ὁμοίοντες), jako jsou si blízko „často“ a „vždy“; přírodě náleží „vždy“, zvyku „často“ (viz *Rhet.* I 11; *Mem.* 2). Jest tu tedy pravidelnost.

- *jest jim objasněno*: princip obsahuje návěst, Aristotelés jako empirik klade důraz na indukci; sám užívá i indukce neúplně, pro niž v jeho spisech nalezneme také pravidla. Ne tedy zcela právem se Aristotelovi přisuzuje jen znalost indukce úplné. – Tu jde o otázku blaženosti jako konečného určení člověka. Neboť od toho závisí všechno, co člověk má konati a nekonati, tedy obsah etiky a politiky.
- *dle závěru a dle částí výměru*: jak totiž podáno v kap. 5. a 6., kde je obsaženo Aristotelovo učení naproti učení jiných. Nyní se Aristotelés obrací k názorům filosofů a lidu a ukazuje svou shodu s nimi.
- 38 *anebo nikoli bez slasti*: blaženost v ctnosti viděli kynikové, v rozumnosti Sókratés, v rozkoši kyrénikové, vnější blahobyt přidával Xenokratés.
- 39 *podle nápisu dělského*: nápis byl nad vchodem chrámu bohyně Létó na Délu.
- 40 *pojedení o té otázce v jiné úvaze*: podle Aristotela čím vyšší je cíl, tím vyšší musí býti příčina, kterou jsme k cíli přivedeni. Tak je nutno uznati, že člověk k svému poslednímu cíli dospívá s pomocí nejvyšší příčiny. O tom úvaha však patří do metafyziky. Aristotelés v *Met.* XII 10 dokazuje, že ve světě všechn řád a dobro pochází od Boha, že božstvo je příčinou lepšího (srov. *GA* II 1). Aristotelés dokazuje, že pouhé vědění nezaručuje jednání; získání ctností vyžaduje přirozených vloh, cviku a zvyku. Ctnosti i blaženost se nutně dobývá osobním přičiněním, ježto život záleží v činnosti, v práci, nikoli v zábavě a hře, ale Aristotelés jí neklade

úplně v moc člověka. Na příkladě Priamově ukazuje, že štěstí lidské nezávisí jen od člověka samého. Přece však, ježto ctnosti, s niž spojuje slast, se nabývá cvikem, říká, že blaženost většinou závisí na člověkově samém.

- *připisovati náhodě*: Aristotelés vůbec vystupuje proti učení těch, kteří ve všem viděli náhodu (τύχη): náhoda jest něčím pozdějším a vnějším. V *Met.* I 065b 3 piše: „Kdyby náhoda a bezděčnost byly příčinou nebe, rozum a příroda byly by přece příčinou dřívější.“ Přírodu a člověka Aristotelés nepokládal za výsledek náhody, nýbrž za dílo rozumného původce, nejlepší příčiny. Jen nerozumný člověk může všechno uváděti na mechanicky účinkující síly (*Met.* 984b 14). Tak ani ctnost lidskou Aristotelés nechce přičítati náhodě, nýbrž pokládá ji za vlastní dílo člověkově, k němuž se svobodně rozhodne podle rozumu, náhoda se však přiči rozumu (παράλογον), jest něčím nepředvídatelným. Ctnost tedy předpokládá rozum a svobodu, o čemž Aristotelés dále podrobně jedná.
- 43 *jako muž opravdu dobrý a pevný*: τετράγωνος jest narážka na výraz Simónida z Keu (srov. Platón, *Prot.* 339 b) a užito ho proti výrazu „pohybovati se v kruhu“ a „vratce stojící“.
- 44 *pokud jimi lidé mohou býti*: tj. pokud přirozenost lidská, skládající se z duše a těla, v tomto životě dovoluje. Naprosto blažen jest podle Aristotela pouze Bůh, člověk jenom někdy. Neboť Bůh k své blaženosti nepotřebuje žádné jiné věci, jest blažen sám sebou.
- *mohlo štěstí odejmouti*: Aristotelés tu mírně odporuje obecným domněnkám; lidský ráz blaženosti v tomto životě, o kterém tu mluví a který záleží v ctnostné činnosti, nechce vztahovati stejně i k životu posmrtnému, o němž mluvíti nenáleží etice, v niž jedná o blaženosti dosažitelné v obci. O nesmrtnosti duše, její rozumné složky, Aristotelés mluví ve spise *De an.* III 5 a v *Met.* XII 3. Ale ať se na světě děje, co děje, nikterak to nemůže štěstí zemřelých změnit v neštěstí.
- 45 *zjevno také z chvály, která se pronáší o bozích*: Bůh jest dokonale blažen svou činností tvořivého myšlení, mimo sebe nepotřebuje žádné jiné věci; nepřisluší mu tedy pouze chvála, která se pronáší o lidské ctnosti. Aristotelés často, jak je vysvětlitelné dobou,

užívá plurálu θεοί. Aristotelés ostatně s náboženskou věrou lidovou souhlasil, ale odmítal její antropomorfismus, který se mu jeví jako pozdější, zhoršený vývoj představy Boha. V *Pol.* I 2 píše: „Jako vnější podobu bohů lidé připodobňují své, tak soudí i o jejich způsobu života.“ Bůh však jako princip všeho je neměnný, pro všechny doby týž. Srov. IX 4.

— *Eudoxos*: pocházel z Knidu a náležel k žákům Platónovým. Byl i matematikem, astronomem a geografem. O jeho astronomických hypotézách mluví Aristotelés v *Met.* XII 8.

46 *zákonodárce Kreťanů a Lakedaimoňanů*: Mínos a Lykúrgos.

47 *ve veřejných pojednáních*: srov. pozn. ke str. 35.

— *sný ... zasahují-li tam poněkud nějaké pohyby*: totiž ze života bdělého.

— *co rozumu odporuje a vzpírá se mu*: tj. co je překážkou svobodného počinání, není-li ovládnuto, uspořádáno, člověk jest oproti němu nesvoboden.

48 *stránka žádavá však a vůbec touživá*: τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ ὁλως ὀρεκτικόν. Obsah této jest více všeobecný. Jinak Aristotelés užívá slova ὀρεξις, žádostivost, touha. Tato pak, má-li určitý podklad a obsah, nazývá se žádostí ἐπιθυμία; této tedy jest ὀρεξις nadřazená. Ale mnohdy se místo ὀρεξις klade podřazená ἐπιθυμία. Žádostivost se u rozumných bytostí stává chtěním, vůlí (βούλησις), když přistoupí představa účelu. To však ještě není vlastní vůlí, teprve když je spojena s rozvahou, stanovíci prostředky, tj. záměrná volba, která záleží ve vybírání prostředků k realizaci předkládaného účelu. Jakmile však vyvolí jedno nebo druhé, jest to opět žádost, která vyvolá pohyb.

— *když hledíme k jeho stavu*: ἕξις (habitus), pojem v Aristotelově psychologii, pedagogice a etice velmi důležitý. Znamená kvalitu, která činnost nebo podmět stupňuje nebo zeslabuje, stav, který opakovanou činností je stupňován a utvářen v určitém směru. Stav duše je tedy základem etnosti a špatnosti a získává se opakovanou

činností a cvikem, založeným na rozumu a svobodném odhodlání. Ve stavu duše záleží etnost a smýšlení člověka; jeho vnějším projevem jest stále chování. O tom Aristotelés mluví v knize II. (Srov. Platón, *Rep.* 444 e: „Ctnost tedy, jak se podobá, jest jaksi zdraví a krása a dobrý stav duše.“) Stav samy o sobě jsou sice nečinné, ale člověk jimi snadno v rozumu a vůli přechází z možnosti do skutečné činnosti a svobodně se rozhoduje k určitým činům, jejichž hodnotu poznal, takže k nim směřuje. Jest to tedy stálá vlastnost, vnitřní uspořádanost, zaměřenost, ztvárnění – v *Met.* 1070a 11 uvádí Aristotelés ten pojem v blízkost pojmu εἶδος –, trvalý směr vůle, který usnadňuje rozhodnutí jednati určitým způsobem. Proto výchova má v člověku pěstovati stavy mravně dobré a špatné potírati, aby mohl býti vytvořen mravní charakter. Oproti ἕξις (habitus) znamená διαθεσις vlastnost vůbec, dispozici. Kdežto tato je kolísavá, měnivá, jest ona konstantní, stálá, trvalá.

49 *odkud obdržela i jméno*: řec. slovo εἶδος = zvyk, ἠθικός = mravní. Srov. Platón, *Phd.* 82 b: „Občanská etnost ... pochází ze zvyku a cviku ...“

— *žádná mravní etnost*: Aristotelés pojednává o mravních etnostech dříve než o rozumových; o těchto píše až v kn. VI. To činí Aristotelés úmyslně, ježto k pojednání o etnostech rozumových může připojit zkoumání o blaženosti, která vyplývá zvláště z moudrosti, etnosti rozumové.

51 *bude však o tom řeč později*: totiž v knize VI.

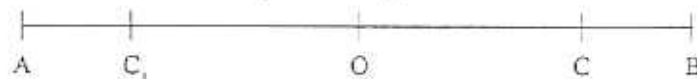
— *úvaha o jednotlivých případech vylučuje naprostou přesnost*: Aristotelés znovu zdůrazňuje empirický ráz svého zkoumání, jež přihlíží k jednotlivým případům činnosti, jednání a výkonů; všech případů ovšem nelze zahrnouti, proto není možná naprostá přesnost.

52 *jako lidé bez zájmu*: vlastně „venkované“, malí venkovští lidé, kteří žili v nuzných poměrech a nemohli si dopřáti nejen žádného požitku, ale ani požitku ušlechtilého, a tak neměli o něj ani zájem; tedy i lidé „nevzdělání“.

- *hudou v nich také skutečné činnosti*: tj. duševní stav vzniká nebo zaniká podle nedostatku, střednosti nebo nadbytku každé ctnosti a stavem se pak řídí také skutečná činnost.
 - *mravní ctnost se vztahuje k pocitům libosti a nelibosti*: Aristotelés naznačuje, že libost a nelibost je cílem mravní ctnosti, pokud záleží v tom, že se člověk raduje z dobra, smouti se však ze špatnosti, nikoli snad, že by libost nebo nelibost byla vlastním cílem, pro nějž by člověk měl žít ctnostně.
- 53 *jak praví Platón*: v *Leg.* 653 a. Srov. *Rep.* 401 c.
- *léčení pak přirozené působí opakem*: Aristotelés při výchově vedle homeopatie (o ní viz K. Svoboda, *Vývoj antické estetiky*, Praha 1926, str. 36) zdůrazňuje také allopatii, která záleží v tom, že se musíme nutit také k opaku, k cviku v nepřijemném (ἀσκησις).
 - *ctnosti vymezují jako jakýsi stav bez citového vzrušení*: totiž kynikové (později stoikové) a ze starší Akademie Speusippos.
 - *v slasti: nebať tato jest živým tvorům společná*: Aristotelés se zabývá podrobněji slastí, která byla také předmětem rozpravy Platónovy ve *Filébovi*, kde se Platón přibližuje stanovisku Aristotelovu. Onoho pojmu nedoceňovaly některé etiky, tak i později stoiků a v nové době ty, které se přidržují Kanta.
- 54 *jak praví Hérakleitos*: někteří poukazují na *zl.* 85 (Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*), v němž však Hérakleitos netiká nic o slasti, pouze, že jest nesnadno potírati hněv. Aristotelés totiž myslí, že potírati slast jest nesnadnější, ježto jest přirozená, kdežto záchvaty hněvu mají přelčinu vně.
- 55 *umělecké dílo má dobro v sobě*: jest účelem díla a posuzuje se objektivně bez ohledu na úmysl svého původce, kdežto mravní skutek se posuzuje také podle původce.
- *množství toho nečiní, a uchylující se k řečem*: Aristotelés stále zdůrazňuje cvik a činnost, ale také naznačuje, že idea mravnosti a její normy nemohou být jen předváděny jako problém, který má

býtí teprve vyřešen, nýbrž musí být rozumu a vůli vštěpovány jako pravda již existující a normativní.

- 56 *city, vrozené schopnosti a stavy*: πάθη, δυνάμεις, ἕξεις. Πάθη, city, afekty, vášně, vůbec každé porušení duševní rovnováhy. Slovo δυνάμεις přeloženo tu „vrozené schopnosti“ podle *Met.* 1047b 31, kde Aristotelés rozděluje schopnosti na vrozené a získané. City jsou pomíjivé, vrozené schopnosti, mohutnosti, jen umožňují, že se nějakými můžeme státi, a tak teprve stavy naznačují, jakým se kdo stal a jaký jest. Jest tedy ctnost duševní stav, získaný vlastní činností, ač vyžaduje také vrozeného nadání (ctnost přirozená), jak Aristotelés vykládá níže.
- *s čím jest spojena libost nebo nelibost*: slovy οὐς ἐπιεται nemyslí Aristotelés pouze časovou následnost, nýbrž vůbec logickou i předmětnou spojitost; city nejsou teprve provázeny libostí, nýbrž libost jest jejich podstatou.
 - *že se k citům chováme správně nebo nesprávně*: stavy samy o sobě jsou nečinné, ale člověka určují, jak se chová k citům a vášním, když v něm vzniknou, a jež v něm vznikají bez jeho přičinění. City tedy nejsou ani dobré, ani zlé, teprve rozhodnutí člověka, jak se k nim zachová, jest mravně dobré nebo zlé. Cit sám v sobě (prostě) není haněný, nýbrž způsob, jak se mu člověk oddává, tj. buď příliš mnoho, nebo příliš málo.
- 57 *stavem ... jakým asi*: tj. zbývá ještě udati differ. specif. (ποιὰ τις), když byl určen rod (genus proximum)
- *zdatnost duševní či*: pro uvedení v souhlas s výkladem předchozím v překladu přidáno, ježto je i obsaženo v slově ἀρετή, rovněž slova „stálou vlastností nebo“.
 - *část větší, menší a rovnost*: dělitelný celek je možno rozdělit na dvě části tak, že jsou v poměru: 1. větší k menšímu, 2. menší k většímu, 3. rovné k rovnému. Vyznačeno na přímce:

1. $AC > CB$ 2. $AC_1 < C_1B$ 3. $AO = OB$, potom $AC_1 < AC$ čili AO je střed mezi AC_1 a AC tehdy, když $AC_1 \rightarrow C_1O = AO = AC - CO$. Například, jak Aristotelés níže uvádí: $AC = 10$, $AC_1 = 2$, i bude $C_1O = 4$, $AO = 6$, to pak, čím převyšuje: $6 = 2 + 4$ a čím je převyšováno: $6 = 10 - 4$. A tak střed, průměr aritmetický jest objektivní, jest pro každého pozorovatele týž. Střed etický však (πρός ἡμᾶς) je větší než AC_1 a menší než AC , ale není již přesně v bodě O , nýbrž někde mezi C_1 a C , ne právě uprostřed nich, nýbrž pro někoho je blíže u C_1 , pro jiného blíže u C , nezávisí tedy na věci samé, nýbrž na individualitě. Tento druhý pojem střednosti (přiměřenosti) převzal Aristotelés z lékařství; lékař nemůže všem nemocným předpisovat totéž, nýbrž musí mít zřetel k individualitě nemocného.
- 58 *nepředpíše cvičitel žest*: příklad je vzat z evičení atletických, při nichž byla kladena velká důležitost na správnou dietu. Mina = 1/60 talentu ve váze 435 g stříbra.
- *pro Milóna totiž málo*: Milón z Krotónu byl známý silák a jedlík.
 - *ctnost pak, jakož i příroda, nad všechno umění jest přesnější a lepší*: neboť působením zvyku se stává druhou přirozeností, a příroda vždy směřuje k jednomu cíli, kdežto umění vlivem umělcovým se může týkat věci libovolných. Lepší pak jest proto, že přivádí k dobru, kdežto umění může být i zneužito.
 - *Mluvim ovšem o ctnosti mravní*: u ctnosti rozumové totiž není vlastně středu, nýbrž jest vrcholem; vědět nemůže nikdo příliš mnoho.
- 59 *jak se obrazně vyjadřovali pythagorovci*: pojem omezení a neomezenosti (περας – ἀπειρον) byl v řecké filosofii oblíben jak u pythagorovců, tak později u Platóna. O významu omezení v helénském myšlení viz Fr. Novotný, *Gymnasion*, Praha 1922, str. 19n. Πέρασ = dobro, ἀπειρον = zlo.
- *K dobru jdém jednou jen z cest ...: pětíměr neznámého původu*.
 - *jak by jej vymezil člověk rozumný*: děti a lidé nevzděláni správného úsudku nemají, těm musí říci, co je dobré a co špatné, člověk

- rozumný, jehož rozumnost: vyplývající z vytříbeného úsudku, udává směrnice, jak si vésti v jednotlivých případech.
- 61 *později bude o tom pojednáno zevrubněji*: totiž v knize VI.
- 62 *základnosti a člověk základným*: ἐπιγονία; myslí se spíše ve smyslu Sókratově, který se vydával za nevědomého, aby jiné lidi otázkami přivedl k vědomí nevědomosti. Srov. Platón, *Apól.* 38 a. – Jinak to slovo znamená také licoměrnost.
- 65 *jak také radi Kalypsó*: verš pochází z Homérovy *Od.* XII, 219. Ve skutečnosti ta slova pronáší ke kormidelníkovi sám Odysseus, jemuž tu radu dala Kirké, nikoli Kalypsó.
- *na druhé plavbě*: výraz známý i z Platóna. Slova těch se užívalo jako přísloví o praktické moudrosti zkušeného člověka.
- 66 *Jak se tedy starší lidé zachovali při pohledu na Helenu*: *Hom. Il.* III, 156–160: „Není divu, že Trojští i Achajci holeni krásných / chtějí pro takou ženu tak dlouhé snášeti strastu; / úžasné vzezřením svým jest věčným bohyním rovna! / Ale ať takova jest, ať raději odpluje s lodími, / síce tu dítkám i nám též v budoucnu zůstane k zlobě!“
- *soud o tom jest ve smyslu*: tím Aristotelés nemíni některý z pěti „vnějších“ smyslů, nýbrž tzv. vnitřní nebo společný smysl, smyslovou soudnost.
- 68 *Alkmaióna Euripidova zavražditi matku*: z Euripidovy tragédie se zachovaly jenom zlomky. Alkmaión zabil svou matku, aby ušel kletbě otce Amfiaráa, který při odchodu za války thébské dal mu ten rozkaz.
- 70 *jak se stalo Aischylovi s mysteriemi*: Aischylos byl obviněn, že ve svých dramatech prozrazuje tajemství eleusínských mysterií, ale od areopagu byl osvobozen. Hájl prý se tím, že do mysterií nikdy nebyl zasvěcen.
- 71 *jak Meropé*: z Euripidovy tragédie *Kresfontés*. Matka ukládá o život vlastního syna, jehož nepoznala.

v občí (πόλις). Aristotelés zastává učení, že právo není jen pozitivní a pouhým lidským ustanovením, nýbrž že jest i zákon a právo přirozené, které má původ ve věcech samých a jest projevem zákonů světového řádu. Nejsou jenom měnitelné zákony lidské, ale jest i lex aeterna, zákon, který jest nezávislý na lidské libovůli, a je stálý, i když lidským užíváním a lidským právem bývá zkomolen. Proti právu přirozenému (τὸ φυσικόν) je právo zákonné (τὸ νομικόν), v němž zákony světového řádu docházejí výrazu předpisy, danými člověkem.

- *nepříkád obětovati Brásidovi*: spartský vůdce za války peloponnéské, jemuž byl postaven náhrobek a jenž byl uctíván každoročně obětí. (Viz Thúkydídés, *Historiá* V 11, čes. překl. *Dějiny peloponnéské války*, Praha 1977, s. 308.)
- 139 *neúmyslné to, čemu nepředcházela rozvaha*: tu Aristotelés přesněji rozlišuje dobrovolné (voluntarium), které pochází nějak z vůle; svobodně (liberum) pak to, při čem jest možný i opak.
- 141 *jak v podivném výřoku řekl Euripídés*: není jisto, z které Euripídovy tragédie verše pocházejí, zda z *Alkmaíóna* (srov. pozn. ke str. 68) či z *Bellerofonta*.
- 142 *jak Homéros praví*: II. VI, 236.
- 145 *činiti to tím určitým způsobem*: tj. míti zření k sobě, účelu a prostředku. Proto spravedlnost jest velmi nesnadná, a také posouzení, ježto jest třeba přihlížeti také k jednající osobě, k jejímu smýšlení, k duševnímu stavu, k povaze.
- *proto právo jest věci lidskou*: tj. jen lidé mohou zneužívatí (nadbytek – nedostatek) dober, která jsou prostředkem etností, u bohů k zlému vésti nemohou; ač dobra u nich jsou v nejvyšší míře, není u nich nadbytku.
- *Musíme ještě promluvití o slušnosti*: ἐπιείκεια (aequitas, Billigkeit). Jak Aristotelés praví, jest to oprava zákona či také zmírnění přísnosti zákonného práva (*MM* 1198b 25). Jest to tedy blahovůlní, případný výklad, jímž soudíme, že nějaký zvláštní případ pod zákon nespadá i při jasném jeho znění. Anebo spíše jest to

domněnka, že v tomto zvláštním případě zákonodárce sám, kdyby o něm věděl, by zavazovati nechtěl. V čes. právnických a etických spisoch se užívá slova „slušnost“, někdy se také ponechává řeck. znění „epikie“.

- 146 *v lesbickém stavitelství*: mívá se stavitelství (srov. „kyklópské zdi“), když se neotesané a nestejně kameny kladly na sebe a krokvičí se změnil spodní kámen, aby se zjistilo, jakého tvaru kámen musí na něj býti položen.
- 148 *K tomu se tedy hledí*: Aristotelés má patrně na mysli Platóna, který mívá, že jest možno sobě klivditi, když z vášně činíme to, co rozum zakazuje. V celém tom odstavci Aristotelés opakuje poučku, že vlastní právo jest jen v poměru člověka k člověku. Přeneseně se ho užívá v poměru mezi otrokem a pánem, otcem a synem, v poměru, který se podobá poměru mezi rozumnou a nerozumnou složkou u téhož člověka.
- 150 *Budě pak jedna z nich nazvána stránkou poznávací, druhá stránkou usuzovací*: τὸ επιστημονικόν – τὸ λογιστικόν. Ona má předmětem poznání, vědění věci neměnných, tato věci, které podléhají změně a jest také rázu praktického, soudí, usuzuje především o jednotlivostech, proti rozumu teoretickému, který se jeví jednak jako intuitivní poznání a myšlení, rozumění (νοῦς, intellectus, Verstand), týkající se bezprostředního dotknutí, vyhmátnutí (θεῖον τὰ ἅμιστα, *APo* II 19) principů bytí, myšlení a dění, jednak jako zprostředkované poznání, diskurzivní myšlení, přemýšlení nebo, jak Pavel Vychodil ještě přeložil, rozmysl (διάνοια, λόγος, ratio, Vernunft), usuzující, abstrahující a dokazující činnost rozumu. Tento jest tedy jednak teoretický, neboť postupuje od jednoho poznání k druhému, jednak praktický, když se poznání týká jednání, které pak řídí, udává střed. Rozum teoretický a praktický nejsou ovšem různé potence duše, rozum jest jeden.
- *snová, rozum, žádostivost*: tj. základ vnímání, myšlení a chtění. Žádostivost náleží senzitivní duši, mají ji proto také zvířata. Žádostivost, touha, která jest žádostí (ἐπιθυμία) má ráz nutnosti a nesvobody. Tuto tedy mají i zvířata i lidé. Neboť bytosti, které vnímají, mají obrazivost a pocitují libost a nelibost; kde však jest obrazivost a libost, tam je nutně i žádost. Ale člověk má rozum

a myšlení, i má také vyšší druh žádostivosti, tj. vůli (βούλησις), která jest ovšem neurčitá a všeobecná, takže může býti i pouhým přáním, vlastní vůle jest προαίρεσις. Srov. pozn. ke str. 48.

- *v žádání jest následování a unikání*: unikání, odpirání, vlastně útěk (φυγή). O útěku mluví i apoštol Pavel. Výrazy διώκειν a φεύγειν jsou vzaty ze soudní terminologie, stíhati a utíkatí.
- 151] *To jest tedy praktické myšlení a pravda*: pravda v teorii jest shoda rozumu s věcí, pravda praktického rozumu jest shoda se správnou žádostí.
- *proto správně di Agathón*: tragický básník, mladší současník Sókrata a Eurípida. Místa tohoto se, myslím neprávem, užívá jako důkazu prý pro Aristotelův názor proti všemohoucnosti boží (tak Zeller, Elser)
- 152] *umění, vědění, rozumnost, moudrost, rozumění*: τέχνη (ars), επιστήμη (scientia), φρόνησις (prudentia), σοφία (sapientia), νοῦς (intellectus). Umění jest správné tvoření, vědění jistě a zřejmě poznání, vyplývající z důkazů rozumových, rozumnost, praktická moudrost, prozíravost, vychází z vytříbeného úsudku a ukazuje v jednotlivých konkrétních případech, co máme jako správné konati a jakým způsobem, moudrost je jistě a zřejmě poznání z nejvyšších příčin, rozumění je intuitivní poznání principů (νοῦς τῶν ἀρχῶν). Činnost intelektuální vrcholí v moudrosti, která obsahuje rozumění a vědění, spojení intuice s přesným myšlením. A tak moudro má vésti, ne býti veden (*Met.* 12). Moudrost je vlastně „první filosofie“, metafyzikou či dle Aristotela teologií, ježto vrcholí v poznání nejvyššího dobra, které vládne světu, tj. Boha. Ona tedy uvolňuje v člověku všechny duševní síly a vyjadřuje jak dokonalost subjektu, tak i obsah, který jí podmiňuje.
- *nemá přirozeného vzniku*: přeloženo podle výkladu, jež jsem podal o pojmu ἀγέννητος v pojednání „Aristotelův Bůh“, v: *Hlidka*, 1934.
- *Jak říkáme také v Analytikách: APo. I 1*. Návod = indukce, závěr =

sylogismus. Závěr v sylogismu, conclusio = συμπέρασμα, závěrečný, konečný soud.

- 154] *Chráni pak takový rozumný soud*: ἐπιλογησις, jež znamená jednak subj. mínění, jednak objektivně vědecké poznání anebo rozumný soud v jednání.
- 155] *soudy o tom, co máme konati*: myšlení a usuzování je závislé na životě a smýšlení. Záleží nejen na λόγος, nýbrž i na βίσις. Srov. i Platónovy *Listy* 328 a.
- *žádná však pro rozumnost*: rozumnost jest totiž již sama etností, umění však ne. Umění tedy může býti spojeno se ctností nebo nectností, rozumnost nikoli. Např. někdo může býti dobrým řečníkem, ale svého umění může užiti k špatné věci. Rozumnost však nemůže špatně jednati.
- 156] *počátky ... jsou přednětem rozumění*: νοῦς. Tím není míněn rozum jako mohutnost, nýbrž stav, habitus, kdy člověk ve světě „činného rozumu“ (intellectus agens, viz *De an.* III 5) postřehuje, poznává principy bytí a jednání a rozumí jim.
- *jak Homéros praví v Margitovi*: báseň *Margites*, v níž jest hrdina líčen jako vzor neobratnosti, připisuje Aristoteles Homérovi v *Poet.* 4 neprávem.
- *jest jakoby hlavou* srov. pozn. ke str. 152. Moudrost je vědním principů, věda důsledků. Ve vědách je hlavou, protože je vědou o všeobecnou, i obsahuje předpoklady a pravidla pro ostatní vědy. Má obsahem nejhodnotnější předměty, τὰ τιμιώτατα, zvláště poznání Boha, prvního a nejvyššího principu (*Met.* XI 7). Proto též Aristoteles o ní praví: επιστήμη τῶν θεῶν (*Met.* I 2). – Za touto větou jest podle některých mezera.
- *člověk není něčím nejlepším ve vesmíru*: totiž nauka politická a rozumnost se týkají jen věci lidských, moudrost i božských. Hodnota vědy se tedy řídí hodnotou vědního objektu.

- 252 *Riká se dále, že dobro znamená omezení*: celý výklad se vztahuje k Platónovu dialogu *Filéhos*, kde se o znacích „více“ a „méně“ pojednává především na 52 c, o pojmech „smíšený“ a „nesmíšený“ na 25 e, o „dokonalém“ a „nedokonalém“ na 54 c–d, ale i na dalších místech.
- 255 *všechno končí v tom, z čeho vzniká*: důležitá poučka u Aristotela, podle níž např. v přírodě jsou druhy živočichů, které jsou pro sebe a vedle sebe, ovšem všechno jest uspořádáno tak, že v přírodě jest souvislost. Vyvine-li se tedy z jednoho druhu něco jiného, není to nový druh, nýbrž zrudá, něco, co nedosáhlo přirozenosti, dokonalosti, a ovšem zpravidla zaniká. Srov. i pozn. ke str. 29.
- *bolest jest nedostatkem něčeho přirozeného*: srov. Platón, *Phil* 42 c; 51 d.
- 255 *stavba podstavce a triglyfu*: triglyfos = trojdílná ozdoba dórského sloupoví nad architrávem.
- *o pohybu jsme pojednali zevrubně jinde*: ve *Phys.*, zvl. V–VIII.
- 256 *činnost každého smyslu jest podmíněna předmětem*: tj. čím předmět jest dokonalější, vnímatelnější, tím lepší, dokonalější jest vjem; je-li např. oko zdravé a předmět dokonale osvětlen, jest zrakový vjem dokonalý.
- 258 *Míníme totiž, že to, co jest druhově různé*: v protikladu k Platónovu *Phil*, 12 d.
- 260 *slasti, které mají zdroj v schopnosti rozumové*: slast jest tím čistší, čím činnost jest oprostěnější hmotnosti. Slast, rozkoš duševní jest tedy výše než rozkoš smyslová.
- *jak Hérakleitos praví*: ve zl. 9 (Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*).
- *stejně tomu bývá i u ostatních věcí*: srov. III 4, 1113a 25.
- 261 *Řekli jsme, že blaženost není stavem*: I 5, 1095b 31; I 8, 1098b 31.

- *koho stáhnou největší neštěstí*: I 9, 1100a 8; I 10, 1100b 28; 1101a 7.
- *jak jsme řekli nahoře*: I 7, 1098a 16.
- 262 *Jak jsme tedy již často opakovali*: III 4; IX 4; X 5.
- *výrok Anacharsisův*: od Řeků často jmenovaný Skytha, který z touhy, aby poznal kulturu řeckou, cestoval po Řecku (srov. Hérodotos *Historiarum libri* IV 46; 76; čes. překl. *Dějiny*, Praha 1972², str. 239, 247). Lúkiános podle něho pojmenoval svůj spis o tělocviku *Anacharsis*. Rozbor tohoto spisu podal Václav Petřík ve studii „Lúkiánův Anacharsis čili o tělocviku“, v: *Program státního gymnasia v Přerově* 1895, str. 3–26.
- 263 *jak jsme vysvětlili již výše*: I 7, 1098a 16.
- *Znamit jsme se již, že tato činnost jest rozjímavá*: I 2 a srov. pozn. ke str. 29. Srov. Platón, *Rep.* 529 b, 490 b, 518 b; *Tim.* 47 b–c.
- 264 *blaženost jest v prázdnu*: σχολή. O pojmu srov. Ferd. Stiebitz „Pojem scholé v Aristotelových Politicích“, v: *Sborník prací filolog. univ. profesora Františka Grahovi k sedesátému narozeninám*, Praha 1923, str. 82–87.
- 265 *kdo má v sobě něco božského*: tím jest rozum, který jest dle Aristotela jednoduchý bez přimíšení látky jako potence, kdežto ostatní bytost lidská jest složena z látky a tvaru. Rozum jest nezávislý na organickém těle, nemá přirozený původ, ale spíše božský (viz *Gal* II 3; 6; *De int.* I 4; III 5).
- *jak mravokárci hlásali*: známé jsou sentence řeckých básníků a myslitelů, které člověka varují před přílišným přeceňováním lidských sil, před zpuštěností (εὐβουσία), jež se nechce báti ani hoží moci; to pak bývá trestáno. Aristoteles ovšem oněm slovům mravokárců podkládá na tomto místě jiný smysl.
- *má se snažit ... aby se stal nesmrtelným*: tj. aby se přiblížil, aby se stal podobným Bohu v tomto životě; jak z předchozího patrně,

nemyslí tu Aristotelés na život posmrtný, ale jest to život v tom, co jest věčné. Jak již zminěno, v *EE* Aristotelés píše, že ze všech dober, jež člověk může získati, nejvyšší jest poznání Boha. Platón v *Tim.* 90 b–c píše:

„Ale kdo se věnuje touze po věděni a myšlenkám pravdy a vycvičil se především mysliti na věci nesmrtelné a božské, ten, dotkne-li se pravdy, zcela jistě dosahuje plné míry nesmrtelnosti, pokud jí může býti účastna lidská přirozenost, a poněvadž stále pečuje o božský prvek a má v řádném stavu daimóna, který v něm bydlí, jest jistě nad míru blažen.“

— *Nyní se bude haditi i to, co jsme řekli dříve:* tj. IX 9; X 5.

266 *rozumnost jest sdružena s dobrou povahou:* stov. VI 12.

— *i život, zaměřený na uskutečňování těchto ctností, i blaženost:* tj. jest lidská. Aristotelés vedle jednoduché blaženosti rozumu a blaženosti božské klade blaženost člověka, který má také tělo.

267 *O bozích věříme:* Aristotelés myslí tu na nižší bohy sfér, kteří podle antických názorů astronomických řídili pohyb nebeských těles. Jim ovšem nelze připisovati osvědčování lidských mravních ctností.

— *nespí jako Endymion:* krásný lovec kárský, jehož miluje bohyně Seléné (luna), jež za jasných měsíčních nocí k věčně spícímu jinochovi sestupuje, aby ho líbala. Srov. i Platón, *Phd.* 72 b.

268 *Solón se správně vyjádřil:* známé vypravování u Hérodota (*Historiarum libri I* 30, čes. překl. *Dějiny*, Praha 1972², str. 31–32).

— *Anaxagorás:* o tom i v *EE* I 4.

269 *nejvíce bohumilý:* místo dokazuje, že Aristotelovu Bohu nelze odpírati vnější činnost (tak Zeller), naopak že Aristotelés uznával zasahování Boha v běh světa a jeho péči o člověka.

— *jak jsme řekli:* stov. II 2; 4.

— *podle Theognida:* v. 432–434.

270 *neumí poslouchati osvětu, nýbrž házá:* αἰδώς – φόβος. Důležité pojmy v řec. myšlení a také v Aristotelově. Onen znamená „cít, vyvěrající z víry v absolutní mravní řád a z poznání zásad tohoto řádu“ (fr. Novotný, *Gymnasium*, Praha 1922, str. 54). Sotva jest správné mínění např. Kirchmannovo v překladu Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*, že u Aristotela je cílem rozkoš, nikoli úcta k nejvyšším mravním zákonům. Srov. pozn. ke str. 29.

— *Podle mínění jedněch:* stov. I 10.

— *z jakéhosi božského původu:* διὰ τινος θείου κτίσις, z „boží milosti“. Podobně čteme u Platóna v *Menónovi* 100 b: „Je patrné, že se zdátostí dostává božím účelem těm, kterým se jí dostává ...“

— *jako pláď, která má živiti sítě:* Platón v *Rep.* 377 b píše: „A zajisté víš, že začátek jest při každém díle vše nejdůležitější, obzvláště pak při čemkoli mladém a útlém? Neboť právě tehdy se nejlépe utváří a přijímá ráz, jaky bys čemu chtěl vtisknouti.“

271 *jsou někteří toho názoru:* Platón, *Leg.* 722 d.

— *nevyléčitelně docela vyubcovati:* podobně Platón, *Prot.* 325 a.

— *patze v obci lakédaimonské:* stov. I 13.

— *i nakláda po kyklópsku s dětmi:* myslí se výchova soukromá a jednostranná. Srov. Hom. *Od.* IX, 119.

273 *zákonodárství jest částí nauky politické:* stov. VI 8.

274 *předchůdci nechávali bez prozkoumání:* není zcela správné, ježto o tom pojednával také Platón v *Ústavě* a *Zákonech*.

275 *dle sestavených zřízení obcí prozkoumati:* Aristotelés základem pro své učení o zřízení obce učinil sbírku 158 ústav. Jedna z nich (*Ústava athénská*) byla r. 1880 nalezena. V posledním odstavci Aristotelés naznačuje obsah *Polítky*, která tedy patrně byla napsána později než *Etika Nikomachova*.